

Militaire Spectator

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Sji'ieten herdenken jaarlijks de dood (680 n.C.) van Hoessein, de kleinzoon van de Profeet; daarbij slaan zij zich tot bloedens toe. Hun rol in de oorlog Iran-Irak wordt belicht in het artikel op biz. 457

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

J. C. A. C. de Vogel
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwerse
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
luitenant-kolonel der cavalerie

B. A. C. Droste
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

drs. Ch. F. Turpijn
kolonel van de militair psychologische
en sociologische dienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Spui 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 00
en A. H. C. Thijssen, tel. (04970) 1 67 89

NADRUUK VERBODEN

*Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht
en de Koninklijke luchtmacht* **454**

Editoriaal:
Reforger **455**

H. H. Bos:
Iran-Irak, oorlog zonder einde? **457**

drs. J. A. E. Vermaat:
Industriële en militaire spionage door SU en DDR **473**

P. L. E. M. Everts:
Zit de verdediging in de put? **481**

H. Wagner:
**Hoe kwamen de Indonesische strijdkrachten
in de jaren '40 aan wapens** **488**

Vakpers:
Gevechtskrachtanalyse NAVO/Warschau-Pact '87 **496**

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 55.17/52 (62035) / LuO 55.17/50 (62540). Verplaatsingskostenbesluit 1962.

LaO 78016 (81.44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, mei 1987).

LaO 87003 (55.1/9av) / LuO 87503/9as). Wijziging boekwerk Regeling inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht (50e wijziging).

LuO 87502 (57/62). Regeling identiteitsbewijzen krijgsmacht.

LuO 87504 (57/62a). Uitvoeringsbepalingen voor de Koninklijke luchtmacht met betrekking tot het identiteitsbewijs krijgsmacht.

LaO 87004 (78/548). Regeling scherm-brevet.

LaO 87005 (56/65)/LuO 87506 (56/49). Regeling berichtgeving aan in het buitenland verblijvende militairen en ambtenaren omtrent naaste betrekkingen (herdruk, augustus 1987).

LuO 79505 (23.3/9). Overzicht vredesorganisatie van de Koninklijke luchtmacht (herdruk, juli 1987).

LuO 86506 (55.18/4). Regeling administratieve bepalingen KLu bij de regeling verstrekking van voeding (herdruk, juni 1987).

LaO 62013 (21/34). Intrekking VS 1584: Wijziging hoofdstuk D (herdruk, juli 1987).

Lamed 017-77 (81/42). Aantekening in het militair paspoort omtrent de kennis die een militair chauffeur heeft van militaire voertuigen behorende tot de categorie waarvoor het militair rijbewijs C is vereist (herdruk, juli 1987).

Lumed 510-87 (51.13/6x). Benoeming

tot officier bij de dienstgroep van de officieren van de Koninklijke luchtmacht.

Lumed 512-87 (23.1/102). Instelling Coördinatiegroep Reductie Burgerpersoneel.

Lamed 011-87 (51.13/63). Overplaatsing van een eerste luitenant naar het wapen der Koninklijke marechaussee.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

IK 11-7. Memorandum voor radiotelefonie, 9e dr. Een nieuwe druk was noodzakelijk wegens fouten in en wijzigingen op de 8e druk, het verschijnen van de 5e druk van VS 11-7, Radiotelefonieprocedure, en een nieuwe, verkorte indeling van procedureberichten in de IK.

VS 11-20. Afkortingen en tekens verbindingdienst, 2e dr. Een nieuwe druk was noodzakelijk omdat door invoering van digitale technieken nieuwe symbolen en afkortingen worden gehanteerd en omdat de 1e druk van VS 11-20 ten dele in strijd was met de vigerende Stanag 2019.

VS 11-3. Verbindingsinstructies, Q- en Z-codegroepen, 5e dr. Vervanging was noodzakelijk omdat het hoofdstuk „Aanduiding van uitzendingen” volledig was verouderd en in de 4e druk geen codeerdeel was opgenomen zoals dat wel in de US-versie (ACP 131) voorkomt. Boven-dien is in de 5e druk meer rekening gehouden met de toepassing van Z-codes in het (lijn)telexverkeer, terwijl de 4e druk hoofdzakelijk op radiotelegrafie-verkeer was geïntendeerd.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijkswege de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op vrijdag 13 november 1987 houdt de vereniging, gezamenlijk met het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael, van 9 tot 18 uur (aanvang eerste inleiding 9.30 uur) een themadag over het onderwerp

Europa's veiligheid na de nuloptie

in de officiersmess van de Frederikkazerne, gebouw 147, Van der Burchlaan 31, Den Haag. De kosten (incl. lunch en borrel) bedragen f 25,- p.p., te voldoen door storting op giro nr 5 60 94 61 t.n.v. Adm. Offmess Frederikkazerne Den Haag.

Introductie d.t.v. de secretaris, Ikol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, geb. 110, postbus 90701, 2509 LS Den Haag. Telefonische aanmelding wordt op prijs gesteld: (070) 16 68 99, tijdens diensturen.

Reforger

This is the biggest invasion of American troops since D-day, zei de Amerikaanse majoor tijdens de briefing voor oefening Reforger '87. Drie belangrijke aspecten kwamen aan de orde, een strategische verplaatsing op enorme schaal, gevolgd door het in gebruik nemen van — elders opgeslagen — materieel en afgesloten met deelneming aan de door Comnorthag geleide oefening „Certain Strike”.

Bij het verschijnen van dit nummer van de Militaire Spectator ligt de oefening Reforger '87 alweer ver achter ons; desondanks lijken een paar kanttekeningen toch nog relevant.

Oefeningen zoals deze hebben al lang niet meer een puur militaire betekenis, ze hebben evenzeer een politieke lading. De politieke betekenis lijkt thans echter een andere dimensie te gaan krijgen. Naarmate de rol van kernwapens in betekenis afneemt (en het lijkt die kant op te gaan), zal het gewicht van de conventionele component in de NAVO-strategie evenredig moeten toenemen. Niet alleen ter verbetering van de conventionele krachtsverhoudingen in Europa, maar vooral ter verhoging van de — in dit geval conventionele — afschrik-

kingsdrempel. Het was niet toevallig dat tijdens de briefing werd gezegd dat

... through this exercise, the US want to demonstrate their willingness and ability to reinforce, in time of tension, the NATO-units in West-Europe within a short time.

In deze ene zin vinden wij een paar interessante be-
woordingen.

Allereerst de uitdrukking „willingness”, waarmee als het ware de Amerikaanse lotsverbondenheid met de defensie van Europa opnieuw wordt bevestigd en beklemtoond. Als een soort compensatie voor een wellicht gevreesde afnemende nucleaire koppeling, ongewild veroorzaakt door de thans langzaam op gang komende nucleaire wapenbeheersingsgesprekken.

Een tweede punt is de zinsnede „in time of tension”. Dit betekent dat de gehele operatie, inbegrepen de integratie van materieel en personeel in een verzamelgebied, moet zijn voltooid, vóórdát eventuele vijandelikheden zijn uitgebroken. Alleen dan kan immers nog worden bijgedragen aan de afschrikking; daarna kan in het gunstigste geval de — kennelijk verloren gegane — afschrikking worden hersteld. Het betekent derhalve vroegtijdige besluitvorming van de zijde van de Amerikaanse regering en — niet in de laatste plaats — de nationale regeringen van de desbetreffende Europese landen. Dat vraagt enerzijds moed, eensgezindheid en vastbeslotenheid van die regeringen, maar het vraagt ook een goed inzicht in de actuele militair-strategische situatie in het Warschau-Pact. De Europese landen beschikken thans in feite niet of nauwelijks over middelen die deze actuele gegevens kunnen verschaffen; men is sterk afhankelijk van uit Amerikaanse bronnen afkomstige informatie. Voor een werkelijk tijdige, afgewogen en (in verhouding met de VS) gelijkwaardige besluitvorming, zou een „Europees informatieverzamelstelsel” een voorwaarde zijn.

De woorden „ability” en „within a short time” brengen ons bij de militaire betekenis van deze oefening. Zoals reeds is gezegd, een enorm gecompliceerde operatie waarbij:

— verschillende vervoerstechnieken werden gebruikt, elk met hun specifieke eigenschappen (en

bovendien gekoppeld aan verschillende krijgsmacht delen);

— een deel van het materieel (waaronder 3000 wielvoertuigen, 40 rupsvoertuigen en 130 helikopters) vanuit de VS per schip werd aangevoerd en een ander deel afkomstig was uit in Oost-Nederland gelegen complexen;

— niet alleen ruimte en klimatologische omstandigheden moesten worden overbrugd, maar ook onderling verschillende transporttijden dienden te worden genivelleerd, want het min of meer gelijktijdig samenvloeien van al die verschillende stromen personeel en materieel in een verzamelgebied, gelegen in het westelijke deel van de Duitse Bondsrepubliek was immers een vereiste;

— intensief moest worden samengewerkt met verscheidene onderling verschillende Europese territoriale organisaties;

— ten slotte in het verzamelgebied gevechtseenheden moesten worden geformeerd, waarmee vervolgens aan een grootschalige oefening moest worden deelgenomen.

Kortom, met een variant op een bekend boek, „voer voor planners”.

Terzijde wordt opgemerkt — waarbij overigens niet op de geweldige Amerikaanse prestatie wordt afgedongen — dat ook de Koninklijke landmacht vergelijkbare gecompliceerde operaties kent. Wat bijvoorbeeld te denken van het „op voet van oorlog brengen” en „de verplaatsing van 1 Lk naar het operatiegebied”.

Naar aanleiding van deze — en andere — complexe operaties een laatste kanttekening, waarin wij een waarschuwend en relativerend geluid willen laten horen bij het aspect „planning”, omdat de oude militaire wijsheid van „keep it simple” nogal eens uit het oog wordt verloren.

In vredetijd speelt het maken van operationele plannen een belangrijke rol; naarmate echter een tijd van vrede langer voortduurt is er een tendens waarneembaar naar grotere perfectie, met steeds kleinere marges, waardoor het geheel steeds complexer wordt. Uiteraard wordt een operatieplan (of worden delen daarvan) regelmatig zo realistisch

mogelijk beoefend en getest (dat kan overigens, zoals wij al zagen, ook van grote politieke betekenis zijn). Daaruit wordt lering getrokken en plannen worden zo nodig bijgesteld; de feitelijke „fog of war” kan echter niet worden nagebootst.

Aan een langdurige periode van minutieuze plannenmakerij zitten nog meer gevaren. Plannen lijken een zekere wetmatigheid, onontkoombaarheid te krijgen. Een goed voorbeeld uit de geschiedenis is te vinden in het eertijds door de Duitse generale staf perfect uitgewerkte spoorwegplan, waardoor formaties en grote eenheden snel konden worden verplaatst: strategische mobiliteit op de binnenlijnen. Echter eenmaal in gang gezet was die operatie — op het gevaar af van complete chaos en daardoor onacceptabele kwetsbaarheid — niet meer stil te zetten of bij te sturen.

Een tweede dreigende wetmatigheid is terug te voeren op de mens, de planner zelf. Het langdurig, creatief en gemotiveerd bezig zijn met het uitwerken en coördineren van plannen creëert bijna vanzelfsprekend (en overigens terecht) vertrouwen en geloof in het eigen plan. Een volgende mentale stap is echter snel gemaakt. Dat is een dusdanige vereenzelviging met de plannen, dat men zich nauwelijks nog kan voorstellen dat de uitvoering anders zou kunnen zijn dan gepland. Er dreigt dan iets te ontstaan van mentale starheid, waardoor een operatieplan, ondanks eventueel gewijzigde randvoorwaarden, alleen nog maar volgens plan kan worden uitgevoerd. Ook daarvan zijn in de geschiedenis voorbeelden te vinden.

Als u nu een pleidooi verwacht om voortaan minder grondig te plannen, heeft u het mis. Het maken van operationele plannen in vredetijd is bittere noodzaak. Als dat maar gepaard gaat met het voortdurende besef dat de feitelijke situatie in oorlogstijd vrijwel zeker anders zal uitpakken en dat ons plan derhalve maar een zeer beperkte zekerheid biedt. Deze onzekerheid is de enige zekerheid die wij hebben. In feite zou de uitvoering van elk plan moeten worden getoetst op wegvallende, schijnbare zekerheden.

Ook dat is een deel van een geloofwaardige afschrikking!

H. H. Bos

majoor van de Intendance

Iran-Irak, oorlog zonder einde?

Toen Irak in september 1980 de aanval opende op Iran, met als voornaamste inzet de soevereiniteit over de grensrivier Sjat-al-Arab, schatte men de eigen kansen op een snelle beslissing hoog. Inmiddels tellen wij het achtste jaar van de oorlog, en van een beslissing is nog geen sprake, ondanks enorme verliezen aan beide zijden.

Nu is het eenvoudig te speculeren over het antwoord op de vraag waarom Irak niet erin slaagde die verwachte snelle beslissing te forceren. Onjuiste besluitvorming, gebaseerd op onvoldoende of onjuiste informatie kan al genoeg reden zijn voor het falen van die opzet. Maar dan praten wij over één onjuist besluit en dat kan nooit de reden zijn waarom de oorlog nog voortduurt, en ook voorlopig niet lijkt te worden beslist.

Inmiddels is het grensgeschil over de Sjat-al-Arab ook al lang niet meer de enige inzet. De Iraanse geestelijke leider, Ayatollah Khomeiny, riep een „Heilige oorlog” uit. Hij introduceerde daarmee in het conflict een broederstrijd die al eeuwen de Islam beheerst. Het gebied tussen de Eufraat en de Tigris, het huidige Irak, is bovendien al eeuwen een strijdtoneel tussen Arabieren en Perzen, met alle etnische consequenties van dien.

Het lijkt dus wel of de oorlog naarmate hij langer duurt steeds dieper liggende conflicten blootlegt. Hoe diep wortelen die, vaak eeuwenoude, conflicten dan, en waarom? In welke verhouding staan zij tot eigentijdse factoren die bij de oorlog een rol spelen? Welke rol spelen de huidige en vroegere regimes daarbij? Hoe lang kunnen beide staten het volhouden en waarom? En hoe is de internationale belangstelling voor de oorlog?

De antwoorden op deze vragen hebben wij nodig om na te gaan of wij in de oorlog tussen Iran en Irak binnen afzienbare tijd een beslissing kunnen verwachten. Of . . . hebben wij echt te maken met een oorlog zonder einde?

Wie zich het verleden niet kan herinneren is gedoemd het te herhalen.

SANTAYANA

Een beeld van twee staten

Alvorens nader op die vragen in te gaan is het zinvol een beeld van de oorlogvoerende staten te schetsen, als achtergrondinformatie bij de verdere beschouwing.

Iran

Iran is een Islamitische republiek in West-Azië met een oppervlakte van 1.645.000 km² (45× Nederland). De hoofdstad is Teheran. Het aantal inwoners bedraagt ca. 35 miljoen; meer dan de helft woont in de grotere steden. De Iraanse economie is overwegend agrarisch ingesteld; na de opkomst van de olieproductie werd olie echter de voornaamste inkomstenbron.

De landsnaam Iran — Land der Ariërs — is pas in 1935 ingevoerd; voordien heette het land Perzië. Tegenwoordig worden beide namen gebruikt, maar de officiële naam is Iran gebleven.

Iran grenst aan de Sovjet-Unie, Afghanistan, Pakistan, de Golf van Oman, de Perzische Golf, Irak en Turkije. Opvallend is dat het land geografisch een soort natuurlijk fort vormt. De staatkundige grenzen vallen vaak samen met natuurlijke grenzen en globaal gezien ligt het land in een gigantische kom, waarbij bergmassieven de omranding vormen van een lager binnenland. Enkele delen van Iran liggen buiten de natuurlijke afrastering, o.a. het economisch belangrijke Koezestan aan de grens met Irak.

Irak

De republiek Irak in het Midden-Oosten heeft een oppervlakte van ca. 438.500 km² (12× Neder-

De grens van Iran en Irak wijkt af van de natuurlijke scheidslijn tussen beschavingen

land). Het aantal inwoners bedraagt ongeveer 14 miljoen, grotendeels wonend in de grotere steden, waarvan de hoofdstad Bagdad met ca. 2 miljoen inwoners de belangrijkste is.

Irak is een overwegend agrarisch land. De economie is echter gebaseerd op de aardolie winning en -industrie.

Irak grenst aan zes landen: Jordanië en Syrië in het westen, Turkije in het noorden, Iran in het oosten, Saoedi-Arabië in het zuiden en Koeweit in het zuidwesten. Opvallend zijn de rechte, kunstmatige grenzen in het westen en zuiden door de woestijngebieden. De grens met Iran bestaat voor een deel uit de grensrivier Sjat-al-Arab, de samenvloeiing van de benedenloop van de rivieren Eufrat en Tigris.

Conflicten en geschiedenis

Arabieren en Perzen, Sji'ieten en Soennieten, opkomst en verval van dynastieën en rijken, despoten en onderdrukten, nationale minderheden, het waren bepalende factoren in de geschiedenis van Iran en Irak; diezelfde factoren spelen ook vandaag een belangrijke rol. De vraag is echter waarom dat zo is en welke de consequenties zijn. Er is maar één mogelijkheid om dat na te gaan: het

raadplegen van de geschiedenis en een projectie daarvan op de situatie van vandaag.

Arabieren, Perzen en grenzen

Toen president Saddam Hoessein zijn troepen de strijd in stuurde tegen Iran, spoorde hij ze aan met de uitroep:

Irak en de Arabieren hebben opnieuw de banier van Quaddassiyah in uw handen en op uw schouders gelegd!

Hij verwees daarmee naar de Slag bij Quaddassiyah in het jaar 637, toen de door de profeet Mohammed geïnspireerde Arabische volksstammen definitief het Perzische Sassanidenrijk versloegen. De slag speelde zich af in het gebied van de Eufrat en de Tigris, het oude Mesopotamië of Tweestromenland. De Arabieren breidden daarna hun imperium uit tot het Verre Oosten; Mesopotamië kwam dus onder Arabische heerschappij.

De natuurlijke grenzen van Mesopotamië komen grotendeels overeen met die van het huidige Irak. Alleen de grens met Iran wijkt af; het Zagrosgebergte vormt te zamen met het berggebied van Koerdistan de natuurlijke grens. Samen met het Taurusgebergte vormen deze gebergten ook de afscheiding tussen twee totaal verschillende beschavingen, die elkaar letterlijk niet verstaan. In het zuiden en westen vinden wij de Semitische taal-

groep, waaronder het Arabisch, en ten noorden en oosten de Indoeuropese taalgroep, waaronder Perzisch.

Perzië en Mesopotamië kenden tot de 16e eeuw een gemeenschappelijk lot. Het Arabische imperium was inmiddels vervallen en na een intermezzo, waarbij de Mongolen onder o.a. Dzjengis Khan huishielden in de regio, opgevolgd door het Turkse Osmaanse rijk. In de 16e eeuw ontstond echter weer een Perzische staat onder Sjah Ismaïl Safavi.

De stichting van de Perzische staat leidde tot een grens met het Osmaanse rijk, die echter niet vaststond: ze verliep ergens in de buurt van de Tigris en het Zagrosgebergte. Een grensverdrag kwam er pas in 1639. Hoewel niet schriftelijk vastgelegd, staat het vast dat het verloop ongeveer overeenkwam met dat van de huidige grens. In 1727 kwam het eerste geschreven verdrag tot stand en in 1847 en 1913 is dat vernieuwd. De opvolgers van het Osmaanse en Perzische rijk, Irak en Iran, sloten vervolgens in 1937 en 1975 grensverdragen.

Vanaf het eerste verdrag tot vandaag zijn er over de grens conflicten geweest, voortkomend uit onvrede over de naleving van de gesloten akkoorden. Telkens weer regelden die akkoorden de afbakening van het door Arabieren bewoonde Koerdestan — ten westen van het Zagrosgebergte — en de status van de grensrivier Sjat-al-Arab. Maar ook telkens weer bleken de verdragen niet te worden nageleefd naar de letter en de geest van wat was afgesproken; of ze werden weer ongedaan gemaakt als een van de partijen zich weer sterker voelde.

Saddam Hoesseins oproep is daarmee verklaard. De oorlogen en conflicten over het verloop van de grens zijn een logisch gevolg van een onnatuurlijk verloop van die lijn. De etnische achtergronden zijn waarschijnlijk zelfs belangrijker dan de veel gehoorde economische motieven. In elk geval is ook de oorlog van nu voor een belangrijk deel veroorzaakt door onvrede over het onnatuurlijke verloop, dat beschavingen in tweeën hakt.

De Islamitische broederstrijd

De berichtgeving over het conflict tussen Iran en Irak is doorspekt met termen als Sji'ieten, Soennieten en de Islamitische revolutie. Welke rol spelen die Sji'ieten en Soennieten? Wat moeten wij

ons voorstellen bij een Islamitische revolutie? En wat houdt de „Heilige oorlog” van Khomeiny in? Laten wij beginnen met de Sji'ieten en Soennieten. Om hun splitsing te verklaren moeten wij ver terug: die tegenstelling ontstond namelijk al in de 7e eeuw. De al genoemde overwinning van de Arabieren op de Sassaniden en daaropvolgende inlijving van Perzië hadden drie gevolgen: ze betekenden het begin van acht eeuwen vreemde overheersing van Perzië, ze leidden de bekering tot de Islam van de Perzen in — die zich ongelooflijk snel voltrok — en confronteerden de Perzen met een kalief. Die kalief was de erfopvolger van de profeet Mohammed; tot dan toe zelfs een rechtstreeks familielid. De kalief was de absolute vertegenwoordiger van God op aarde. Hij oefende zowel geestelijk als politiek gezag uit, maar wel in die volgorde.

Al snel ontstond binnen de Islam een scheuring: de broederstrijd tussen Sji'ieten en Soennieten. Amper dertig jaar na de dood van de profeet brak in 661 een burgeroorlog uit tussen Ali, de regerende kalief, en Moeawiyah, de gouverneur van Syrië. De inzet was het kalifaat, dat volgens Moeawiyah via een gekozen opvolging en volgens Ali door erfopvolging tot stand moest komen.

De aanhangers van Ali, de Sji'ieten, verloren al in 680 de aanspraken op het kalifaat. In de Slag bij Kerbala kwam Hoessein, de zoon van de inmiddels vermoorde Ali, om het leven. Vanaf dat moment hadden Moeawiyah's aanhangers, de Soennieten, de macht binnen de Islam en het Arabische imperium. Voor de Sji'ieten ontstond een isolement. Zij waren al in de minderheid, maar bovendien kwamen zij vooral uit Perzië en het zuidelijke deel van Mesopotamië. Voor de Perzische Sji'ieten gold het isolement nog sterker: behalve een afwijkende beschaving hadden ze nu ook een afwijkende opvatting over de Islam.

In de 16e eeuw ontstond er, zoals wij al zagen, weer een Perzische staat onder Sjah Ismaïl Safavi. Voor de Sji'ieten was echter veel belangrijker dat de Sjah de Sji'a tot staatsreligie maakte en zichzelf tot „Schaduw van God op aarde” uitriep. Door het eerste groeide het isolement van de Sji'ieten tegenover de rest van de Islamitische wereld nog verder. Door het tweede zaaide de Sjah onbedoeld het zaad voor de latere Islamitische revolutie. Met de „Schaduw van God op aarde” hing namelijk absolute heerschappij samen, en die zou onder de

opvolgers van de Safaviden in rasecht despotisme ontaarden.

Despotisme is de belangrijkste oorzaak voor het ontstaan van de Islamitische revolutie (een beter woord is overigens Sji'itische revolutie, maar dat zal later blijken). Despotisme is namelijk in meer dan één opzicht niet te verenigen met de Sji'itische geloofsleer. De belangrijkste reden daarvoor is dat de Sji'ieten geloven dat hun leider, de Imam, religieuze en politieke macht toekomt. De twaalfde en laatste Imam verdween echter in 873 onder mysterieuze omstandigheden; volgens de overlevering zou hij eens terugkomen en de Sji'ieten opnieuw naar het kalifaat voeren. De wereldlijke macht van heersers kan dus alleen maar tijdelijk zijn en mag bovendien niet ingaan tegen de heilige principes van de Koran.

Afgezien van deze reden ontwikkelden de Sji'ieten al vanaf de Slag bij Kerbala een soort traditie om actief verzet te voeren tegen onderdrukkende heersers. De Sji'a kreeg als kenmerk dat zij zwakkeren beschermden tegen machthebbers. Gevoegd bij de positie van de machteloze Sji'ieten, aan de onderkant van de samenleving, groeide de Sji'a dus uit tot een echte volksreligie. Naarmate het despotisme ernstiger vormen aannam groeide ook het verzet. In feite was het wachten op het moment waarop dat verzet zou omslaan in een revolutie.

Die revolutie kwam, maar er waren wel twee „generale repetities” nodig voordat ze ook slaagde.

De eerste vond plaats omstreeks de jongste eeuwwisseling. De Sji'itische leiders slaagden erin met steun van de massa een grondwet af te dwingen, die in 1906 werd afgekondigd. De macht van de monarch was daarin drastisch beperkt en met de „Schaduw van God op aarde” was het helemaal afgelopen. De staatsreligie kwam in 1907 zelfs weer op één lijn met het kalifaat, toen de Sji'a Dhafaria, ofwel de Sji'a van de Twaalf Imams, via een aanvulling in de grondwet kwam. Een Imam was er echter niet, dus ook geen politieke macht. De vreugde was ook van korte duur. Het wegvalen van het despotisme en onderlinge ruzie van de geestelijke leiders leidden tot bestuurlijke chaos; die leidde vervolgens tot een staatsgreep in 1925 die een nieuw despotisch regime opleverde: de Pahlevi-dynastie.

De tweede „generale repetitie” kwam in het begin van de jaren '50. De Sjah was in 1941 door de

Geallieerden afgezet omdat hij Hitler steunde. De geestelijke leiders snoeven de verkregen vrijheid gretig op en verdreven de troonopvolger. Opnieuw was onderlinge ruzie echter de oorzaak van terugkeer van de dictatuur. Die ruzie kreeg overigens wel voeding door een twee jaar durende handelsblokkade van westerse landen. Hoe dan ook, in 1953 besteeg Sjah Mohammed Reza opnieuw de Pauwentroon: het despotisch regime was terug.

De echte Islamitische revolutie is ingeleid door een andere revolutie: de „Witte revolutie” van Sjah Mohammed Reza, met landhervormingen als doel. Deze herverdeling van grondeigendom bevoordeelde grootgrondbezitters en bracht kleine boeren tot de bedelstaf. Hoewel dus ingeleid door deze maatregel, zou het toch tot 1977 duren voordat de geestelijke leiders de rijen sloten. Twee jaar — en tienduizenden doden — later hadden de Sji'ieten het despotisme verslagen: de Sjah moest vluchten. Wij kunnen nu wel vaststellen dat de term Sji'itische revolutie de lading dus beter dekt dan Islamitische revolutie.

De intocht van Khomeiny in februari 1979 had belangrijke consequenties. Voor het eerst hadden de geestelijke leiders de macht van een despoot gebroken en daarmee geestelijke en politieke macht verworven, terwijl er een Imam beschikbaar was. Vooral ook omdat Khomeiny een rechtstreeks afstammeling van de profeet zou zijn, waren veel Sji'ieten ervan overtuigd dat de voorspelling over de terugkeer van de Twaalfde Imam was uitgekomen. Dat zulks dan ook nog precies dertien eeuwen na de Slag bij Kerbala gebeurde kon in hun ogen nauwelijks toeval zijn.

Hoe moeten wij nu de „Djihad”, de „Heilige oorlog” zien, die Khomeiny uitriep? Welk belang moeten wij eraan toekennen voor de oorlog tussen Iran en Irak?

In elk geval moeten wij ons realiseren dat de genoemde gebeurtenissen, hoe stoffig en onbegrijpelijk ze ons ook toeschijnen, voor de Muzelmannen zo emotioneel en lotsbepalend zijn alsof ze gisteren plaatsvonden. Voor de Sji'ieten geldt dat nog sterker. Dertien eeuwen lang moesten zij een isolement verdragen, moesten ze aanzien dat hun Islam, hun land en de wereld zich ontwikkelden op een manier die haaks stond op hun geloofsovertuiging. Dertien eeuwen lang ook moesten ze onder-

drukking ondergaan en zich tevreden stellen met een positie aan de onderkant van de samenleving. Toen de Imam kwam ontbrandde opnieuw het vuur van de eeuwenoude strijd om de macht binnen de Islam. De burgeroorlog uit de 7e eeuw moest weer worden opgenomen en alle grieven uit dertien eeuwen ellende kwamen weer boven. In de 20e eeuw bestaat er echter geen Soennitische kalief meer; ettelijke Soennitische regimes nemen nu die plaats in. De „Heilige oorlog” richt zich dus tegen de regimes die alles vertegenwoordigen wat de Sji’ieten verfoeien: despotisme, verheerlijking van wereldse waarden, bezoedeling van de Islam. De Djihad moet de Islam zuiveren; de Islam kent echter geen grenzen, daarom kent ook de Djihad geen grenzen.

Voor de Soennitische regimes in het Midden-Oosten betekent de „Heilige oorlog” dus een grote bedreiging. Niet alleen de wraak van Khomeiny en zijn Sji’ieten speelt daarbij een rol, ook een andere, en misschien wel belangrijker, factor: de Sji’itische revolutie spreekt tot de verbeelding van de ongeletterde massa, die ook in de Soennitische landen ruim aanwezig is. De „Heilige oorlog” van Khomeiny zou daarmee wel eens ongemerkt kunnen binnendringen. Een Sji’itische revolutie in die landen zou dan het rijk van de „echte leer” van Mohammed kunnen vergroten door uitholling van binnen uit. Via die weg zou een kalifaat in Teheran dus een reële mogelijkheid zijn, zonder dat een „echte” oorlog wordt uitgevochten.

Nationale minderheden

De bevolkingssamenstelling van zowel Iran als Irak is niet homogeen. De verschillende overheersingen werkten dat in de hand; zeker Irak kunnen wij zien als een smeltkroes. Wij zullen echter slechts twee Iraakse minderheden bespreken, omdat die een rol speelden bij de huidige oorlog: de Koerden en de Sji’itische Irakezen.

De Koerden zijn van oorsprong een nomadenvolk. Zij leven in het grensgebied van Turkije, Syrië, Irak, Iran en de Sovjet-Unie. Hoewel hun geschiedenis teruggaat tot in de 7e eeuw kreeg hun bestaan pas echte betekenis vanaf het begin van de 19e eeuw. Toen ontstond namelijk een fanatiek nationalisme dat tot een onafhankelijk Koerdistan moest leiden. Vanaf dat moment kregen de Koerden ook een triest kenmerk: regimes gebruikten

hun steun in ruil voor beloofde autonomie, waarvan vervolgens niets terecht kwam.

Met name de geschiedenis van de jonge staat Irak staat bol van de voorbeelden van dergelijke handelwijzen. Irak was sinds zijn onafhankelijkheid in 1932 toch al een smeltkroes van nationale minderheden, een gevolg van de kunstmatige vorming van de staat onder Brits mandaat. Staatsgrepen volgden elkaar dan ook met de regelmaat van de klok op en vaak waren de Koerden daarbij betrokken.

Wij hebben met name belangstelling voor de contacten van de Koerden met de Baäth-partij, de partij van de huidige president. Ook die kwam, na een staatsgreep in 1970, met de steun van de Koerden aan de macht. In een overeenkomst kregen de Koerden de toezegging dat er, als dank voor de steun, uiterlijk in 1974 een onafhankelijke Koerdische staat zou zijn gevormd. Het gevolg laat zich raden: van die staat kwam niets terecht en de Koerden raakten slaags met het Iraakse leger.

Het gevolg van die strijd was belangrijk. Irak was erdoor gedwongen akkoord te gaan met het verderende grensverdrag van Algiers, dat in 1975 met Iran is gesloten. De territoriale minpunten van het verdrag — o.a. de opgave van de soevereiniteit over de Sjat-al-Arab — móést Irak echter wel aanvaarden. Dat was namelijk de prijs die de Sjah vroeg voor het stopzetten van de Iraanse steun aan de Koerden. Pas na die stopzetting kon Saddam Hoessein het conflict met de Koerden in zijn voordeel beslechten.

De Sji’itische Irakezen spelen een vergelijkbare rol als de Koerden in Irak. In de 20e eeuw bereikten de Sji’ieten als religieuze groepering een meerderheidspositie, maar de leiding in het land bleef Soennitisch. Saddam Hoessein drong de Sji’ieten nog verder in een ondergeschikte rol door de sleutelposities in het overheidsapparaat, het leger en het bedrijfsleven door Soennitische partijleden te laten bezetten. Degenen die protesteerden executeerde hij, zette hij gevangen of verdreef ze naar Iran. Het feit dat Khomeiny jarenlang in Irak zijn verbanningsoord had toont aan dat het Baäth-regime niet zo bang was voor de Sji’ieten.

Dat veranderde na de val van de Sjah. Nu waren de strijdbare Sji’ieten ineens een grote bedreiging van het regime; wij zagen al waarom. De aanmoedigingen van radio Teheran om het „heidense regime van Saddam Hoessein” omver te werpen

galmden dag na dag door Irak en de Sji'ieten waren, door hun positie in het land, ontvankelijk voor die oproepen.

De Koerden noopten Saddam Hoessein dus tot een vernederend vredesverdrag, de Sji'ieten bedreigden zijn hele regime. Als hij niets zou doen, sloeg de Islamitische revolutie misschien over en zouden de Sji'ieten hem dwingen zijn regime op te geven. En dan was er ook nog zoiets als de leidende rol in het Midden-Oosten, die onder de Sjah zonder twijfel in Iraanse handen was . . .

De strijd om de macht in het Midden-Oosten

Door de geschiedenis heen was er in het Midden-Oosten steeds één dominerende macht. Dat was in de 20e eeuw niet anders; in die eeuw bekijken wij het spel om de macht.

Tot de Eerste Wereldoorlog was het Osmaanse Rijk de dominerende macht van het Midden-Oosten. Daarna viel er een gat, dat de Pahlevi-dynastie al snel aangreep om de eigen positie te verbeteren. Sjah Reza begon onmiddellijk na zijn machts-greep het militaire potentieel uit te breiden. Dat was overigens ook nodig om het despotisme te kunnen uitoefenen. De zoon van de Sjah bouwde verder aan de militaire macht, zodat Iran na de Tweede Wereldoorlog een machtspositie en een leidende rol verwierf. De steun van de VS was daarbij overigens van groot belang; het militaire materieel kwam met name uit Amerika, maar ook de Iraanse afhankelijkheid van dat land nam daar-door toe.

Ook Irak bouwde een aanzienlijke militaire macht op. Voor een deel kunnen wij dat toeschrijven aan de repressieve en politieke rol die een krijgsmacht nu eenmaal vaak speelt in een jonge staat. Aan de andere kant stak daar toch ook een ideaal achter; een vergelijking met Iran was weliswaar ondenkbaar, maar erkenning van de status van belangrijkste militaire macht na Iran had ook waarde. Zeker nadat de Ba'ath-partij aan de macht kwam en pan-Arabische gevoelens gingen leven was dat ideaal belangrijker. En dan waren er natuurlijk nog een Koerdenprobleem en de Sji'itische meerderheid, die een sterk leger noodzakelijk maakten.

De Islamitische revolutie zette de bestaande machtsverhoudingen op losse schroeven. De positie van Iran, althans militair gezien, wankelde

door chaos, ontredde en verdeeldheid in het leger. De gijzelingsaffaire in de Amerikaanse ambassade zorgde voor het verbreken van de laatste banden van Iran met zijn hofleverancier van wapens. Saddam Hoessein trok zijn conclusies: Iran had niet langer een militair overwicht. Als er een kans was om drie vliegen in één klap te slaan, was die er nu: het ongedaan maken van het vernederende vredesverdrag, het bezweren van de Sji'itische dreiging en het overnemen van de machtspositie van Iran. „Ik val aan nu ik nog de gelegenheid heb!” zou hij gedacht kunnen hebben.

De resultaten van de geschiedenis

De oorzaken van de oorlog liggen diep in het verleden verankerd. Eigenlijk moeten wij niet spreken over de oorlog, maar over de oorlogen. Er spelen namelijk twee oorlogen door elkaar heen; ze overlappen elkaar wel voor een deel, maar ze hebben een essentieel verschillend karakter. Saddam Hoesseins aanval luidde de eerste oorlog in; het karakter van die oorlog is territoriaal en ten hoogste bedoeld om Khomeiny's regime omver te werpen. De Djihad van Khomeiny is niet territoriaal, maar juist gericht op het omverwerpen van regimes. Arabieren en Perzen vechten de eerste oorlog uit, Sji'ieten en Soennieten de tweede; precies als in de 7e eeuw.

Regimes, intenties en macht van de leiders

Wij hebben de geschiedenis gezien en daarbij de huidige regimes en hun leiders aan de macht zien komen. Maar welke kracht hebben die regimes? Welke doelen streven ze nu concreet na? En wat kunnen wij zeggen over de consequenties van de oorlog voor zowel de regimes als hun doelen? Hoe sterk zijn de leiders en wat zal er gebeuren als die leiders wegvallen?

Het regime van president Saddam Hoessein

In de geschiedenis beschreven wij al vrij veel van de handel en wandel van de Ba'ath-partij van Saddam Hoessein. Dat is ook wel logisch, want die partij zit al ongeveer twintig jaar in het zadel; dat is toch 40% van het totale bestaan van de staat Irak. De conclusie over dat regime kan dan ook

zijn dat er een sterke greep is op het land en het staatsbestel, ondanks de problematiek van de „minderheden”. Dat zulks mede is te danken aan het feit dat partijleden alle sleutelposities bezetten is wel duidelijk, evenals het feit dat oppositie niet veel mogelijkheden krijgt.

De intenties van het regime

De doeleinden die Saddam Hoesseins regime nastreefde met de aanval op Iran beschreven wij al in grote lijnen. In detail zijn er twee groepen: territoriale en politieke intenties.

Territoriaal wilde Irak twee dingen. Voorop stond dat het grensverdrag van Algiers uit 1975 moest verdwijnen. Daarvoor waren nodig: het herstel van de soevereiniteit over de Sjat-al-Arab, de teruggave van 324 km² Iraaks grondgebied en de overdracht van drie eilandjes in de Straat van Hormoes. Bovendien moest Iran het Arabische karakter van Koezestan erkennen.

Politiek gezien waren er drie doelen. Het regime van Khomeiny moest vallen; dat kon worden bereikt door de instabiliteit te vergroten die er, zo kort na de val van de Sjah, al was. Desertie op grote schaal zou een rechtstreeks gevolg zijn van zijn aanval, zo verwachtte Saddam Hoessein; een uitstekend middel voor dit doel. Het tweede politieke doel van de aanval was de versterking van de eigen binnenlandse machtsbasis: Khomeiny's val zou het einde betekenen van de morele en materiële steun voor de Sji'ieten in Irak. Het uiteindelijke ideaal van het regime beschreven wij al: de machtspositie van het Iran van de Sjah overnemen. Daarbij kwam echter nog de verwachting dat de leidende rol van Egypte in de Arabische wereld kon worden overgenomen. Na de akkoorden van Camp David was die functie immers vacant.

Behalve de doeleinden voor de aanval had het regime echter ook idealen voor het land zelf: Irak moest een voorbeeld worden voor andere Arabische landen. De inkomsten uit de olieproductie besteedde Saddam Hoessein dan ook voor een groot deel aan de opbouw van zijn land. De prioriteit lag zeker niet bij militaire uitgaven alleen.

Doeleinden komen voort uit redenen. De redenen waarom Saddam Hoessein zijn aanval inzette hebben wij al gezien: misschien was de belangrijkste reden wel dat hij een „Heilige oorlog” juist wilde voorkomen. In elk geval faalde die opzet, en de

„Heilige oorlog” was een feit. Niet dat Saddam Hoessein en zijn regime daardoor in paniek raakten, maar wel moest de conclusie worden getrokken dat er een langdurige strijd zou volgen. Dat was echter in strijd met de idealen voor de opbouw van het land. De beslissing tot het bijstellen van de intenties kwam dan ook snel: in 1981 bood Irak aan onderhandelingen te beginnen over een vredesverdrag.

Een „Heilige oorlog” kent echter geen vredesverdrag. De termen waarop de vrede tot stand moest komen kwamen dan ook erop neer dat het regime van Saddam Hoessein moest verdwijnen. De consequentie was dat er maar één keuze bleef: voortzetten van de oorlog. Saddam Hoesseins doelstelling veranderde daarmee van een uiterst ambitieus, op internationale macht gericht streven, in een elementaire, op lijfsbehoud gerichte politiek: niet verliezen.

Saddam Hoesseins macht als leider

De macht van regimes, zeker van autoritaire regimes, hangt vaak samen met de kracht van de leider. Dat Saddam Hoessein een sterke leider is staat vast. Hij heeft de leiding in Irak vast in handen, hoewel toch op grond van vele factoren kon worden verwacht dat hij het niet zou redden. Het uiteindelijke resultaat van de aanval op Iran was immers alleen maar negatief: Iraanse troepen op Iraaks grondgebied en grote personele en materiële offers. Desondanks bleef de verdediging sterk en het moreel relatief hoog.

Saddam Hoesseins positie lijkt niet in gevaar. Hij bereikte dan ook nogal wat. Ondanks de oorlog lukte het hem de stroom consumptiegoederen voor de bevolking op peil te houden. De zorg voor de slachtoffers van de oorlog is, gezien de omstandigheden, zonder meer goed. De levensstandaard in Irak is ondanks de oorlog hoger dan in veel andere landen in het Midden-Oosten. Saddam Hoessein is dan ook behept met een grimmige vastbeslotenheid aan de macht te blijven en alle tekenen van ontevredenheid over de oorlog of over zijn regime op te heffen of te onderdrukken.

Saddam Hoessein bracht Irak behalve de oorlog met Iran dus ook iets anders. De smeltkroes van minderheden, die Irak vanaf zijn eigen onafhankelijkheid altijd was, begon — wellicht daardoor — een eigen Iraakse identiteit aan te nemen. Juist

de oorlog droeg ertoe bij dat de nationale idee wortel kreeg. Saddam Hoessein probeerde dat nog te versterken door op het 9e congres van de Ba'ath-partij het Iraakse nationalisme (*Wataniya*) prioriteit te verlenen boven het pan-Arabische nationalisme (*Quamiya*). Het is te vroeg om nu al te zeggen dat dit proces Irak definitief tot een eenheid zal maken; het begin is echter gemaakt en op zichzelf is dat frappant genoeg.

Al met al kunnen wij de conclusie trekken dat Saddam Hoessein een relatief stabiel regime vertegenwoordigt, juist omdat hij een en ander alléén nooit had kunnen realiseren. Een dergelijk regime kan ook niet alleen op de leider drijven. Dat rechtvaardigt de verwachting, dat het wegvallen van Saddam Hoessein geen essentiële koerswijziging in Irak zal betekenen.

Het regime van Imam Khomeiny

De ontwikkelingen na de komst van Khomeiny hebben wij bij de geschiedenis nauwelijks besproken. Dat is min of meer onvermijdelijk, want Khomeiny kreeg ook nauwelijks gelegenheid orde op zaken te stellen. Welgeteld twintig maanden lagen er tussen het moment waarop de bejaarde geestelijke leider voet zette op Iraanse bodem en de Iraakse aanval.

Toch heeft het er alle schijn van, dat juist die aanval Khomeiny de gelegenheid bood in het zadel te blijven. Al snel na het aantreden van de Imam stak de onderlinge verdeeldheid de kop op; het front van de nationale eenheid vertoonde scheuren, die des te gevaarlijker waren omdat het leger niet volledig achter de leider stond.

De goedkeuring van de gijzelingsactie in de Amerikaanse ambassade was al een bewijs dat het regime een afleidingsmanoeuvre nodig had. De Amerikaanse „satan” kreeg de schuld van alles wat in Iran niet goed verliep. Khomeiny hoopte daarmee herhaling te voorkomen van de bestuurlijke chaos die in 1906 optrad na de invoering van de Grondwet. In de korte periode van zijn bewind voor de Iraakse aanval slaagde die opzet echter maar gedeeltelijk.

Weinig leiders in de geschiedenis hebben een aanval van een ander land op hun territorium gewaardeerd; Khomeiny aan één kant wel. De aanval van de Iraakse troepen gaf hem de aanleiding de Djihad uit te roepen. De gijzelingsactie was niet lan-

ger nodig als bliksemafleider voor de explosieve krachten binnen zijn land; de gemeenschappelijke vijand leidde alle energie nu in de goede richting: naar buiten.

Khomeiny heeft de oorlog dus hard nodig. Saddam Hoessein is een heiden die de schuld draagt van de offers die moeten worden gebracht. De beloning voor die offers is echter groot: de dood is een verlossing, het leven na de dood een beloning voor het martelaarschap, een beloning die zo groot is dat alle aardse ontberingen het waard zijn te doorstaan. Het is alleen nodig, dat degenen die de offers moeten brengen, ook geloof hebben in een dergelijk martelaarschap. Vandaar dat het de belangrijkste taak van Khomeiny is het geloof overeind te houden. Zonder de oorlog zou die taak hem veel meer moeite kosten; de invloed van de oppositie zou dan veel meer uitwerking op het volk hebben.

Het volk en de oppositie zijn de bepalende grootheden voor het regime van Khomeiny. Het volk koestert in meerderheid de Imam en zijn doelstellingen. Het geloof bij de — ongeletterde — massa is in elk geval rotsvast. Hoe kunnen wij anders verklaren dat duizenden Iraniërs — waaronder een groot percentage kinderen — met open ogen de dood ingingen toen ze ongewapend stormliepen op Iraakse stellingen? Hoe kunnen wij anders verklaren dat zwaar gehandicapte oorlogsgewonden terug willen naar het front, al moeten ze zonder benen vechten? Khomeiny deelt geld en goederen uit aan de armen in de krottenwijken, maar dat kan nooit de enige reden zijn voor een zo grote opofferingsgezindheid. Die reden moet dus wel zijn dat het volk de Imam op handen draagt, hem als de Verlosser beschouwt.

Met de oppositie is het anders gesteld: Khomeiny bestrijdt met harde hand alles wat tegen hem is. De Revolutionaire Garde is berucht en vormt langzamerhand een tweede leger. De geheime dienst van Khomeiny's regime hanteert praktijken die de Savak van de Sjah niet zouden hebben mistaan. Dat de oppositie echter meer de intellectuele kringen betreft behoeft ons niet te verbazen.

Khomeiny scheidt met de oorlog dus volk en oppositie. Alleen zo kan hij zijn regime overeind houden en de offers voor de oorlog blijven eisen. Tegen die achtergrond begrijpen wij dan ook de voorwaarden die hij stelde voor vrede met Irak.

Khomeiny's doelen

Heel belangrijk is dat Khomeiny en zijn regime zich richten op de Islam, niet op het eigen land. Wij hebben al aangegeven waarom dat zo is, net zoals wij constateerden dat Khomeiny de Islam wil zuiveren, overal waar die door het imperialisme en andere wereldlijke invloeden is bezoedeld. En omdat de Islam in de overtuiging van Khomeiny overal bezoedeld is, voert hij oorlog tegen de gehele Islamitische wereld. Grenzen zijn daarbij alleen maar kunstmatig opgeworpen barrières die door tijdelijke regimes zijn geschapen.

Iran en het regime na Khomeiny

Wat wij ook over Khomeiny kunnen zeggen, één ding staat vast: hij is echt hoog bejaard en wij kunnen zijn overlijden op relatief korte termijn verwachten. Daarom is het verstandiger na te denken over de vraag wat er na zijn dood zal gebeuren dan dat wij speculeren over de vraag of hij al dan niet aan de macht zal blijven; zolang hij leeft lijkt zijn positie onaantastbaar.

Het regime zal na de dood van de Imam op zijn minst drie problemen moeten oplossen.

Het eerste is Khomeiny's opvolging. Dat probleem kwam in november 1985 al in de publiciteit, toen uitlekte dat de Ayatollah Montazeri als zodanig door een raad van deskundigen was aangewezen. Onmiddellijk bleek er onenigheid. Aan de ene kant waren er protesten, omdat Montazeri niet aan de eisen zou voldoen, aan de andere kant omdat zeker vijf Ayatollahs eerder in aanmerking zouden komen. Hoe het ook zij, de onrust geeft al aan dat de opvolging van Khomeiny, hoewel schijnbaar geregeld, als het erop aankomt heel wat stof zal doen opwaaien.

Het tweede probleem is het afschermen van de oppositie. Khomeiny dankt zijn leidersrol gedeeltelijk aan zijn bereidheid de oppositie met bruto geweld te bedwingen. Ondanks dat kan hij niet voorkomen dat er een geducht en groeiend verzet is tegen het beginsel van de „Velayat Fagih”, de idee dat het land moet worden geregeerd door een opperste aanvoerder. Vrijwel niemand in het land is nog voorstander van dat principe . . . vrijwel niemand, behalve het volk. Het afschermen van de oppositie kan dus vrijwel zeker alléén met goed resultaat als er een nieuwe leider komt die het ver-

trouwen heeft van het volk, al is het alléén voor het volk.

Dat volk vormt dan ook het derde probleem van het regime. De belangrijkste taak van Khomeiny, het overeind houden van het geloof, zal moeten worden overgenomen. Dat geloof vormt immers de basis voor de Djihad, Khomeiny's Heilige oorlog. In die zin zou Khomeiny's zoon Sayed Ahmad Khomeiny, wel eens een belangrijke rol kunnen gaan spelen. Hij heeft het vertrouwen van het volk en heeft zich voorts een bevoorrechte positie verworven, met veel aanhangers op sleutelposities.

Al met al kan de dood van Khomeiny op veel verschillende gevolgen uitdraaien. Wij horen veel over de veronderstelling dat Iran in chaos en ontredde zal uiteenvallen; zelfs zou het einde van de oorlog afhangen van de dood van de Imam. Wij bestrijden niet dat zoiets mogelijk is, maar gaan niet zover te erkennen dat dit het waarschijnlijkste gevolg zal zijn. Khomeiny vertegenwoordigt alles waarop de Sji'ieten dertien eeuwen wachtten. De geestelijke leiders en het volk weten dat maar al te goed, net zoals ze weten wat de consequenties zijn van onderling geruzie; na de twee mislukte generale repetities voor de Islamitische revolutie staat dat in het geheugen gegrift. Als zij daaruit de juiste lessen trekken zou het vertrouwen van het volk wel eens groot kunnen blijven of zelfs groeien; een inktvlekeffect binnen de Islam in de wereld zou dan juist waarschijnlijk zijn.

Vermogens en regionale steun

De gevolgen van de oorlog zijn voor beide landen rampzalig. De vraag is alleen of de gevolgen zó desastreuus zijn dat de lange adem van de staten in gevaar komt. Regimes kunnen namelijk nóg zo hoog opgeven over de doelen die ze nastreven, de mate waarin ze hun uitlatingen kunnen waarmaken hangt af van de middelen die ter beschikking staan en de steun die er nationaal en internationaal voor het regime is.

Irak en de oorlog op lange termijn

Irak heeft op de keper beschouwd meer geleden dan de tegenstander; vóór de oorlog was Irak dan ook aanzienlijk beter eraan toe dan de meeste andere landen in het Midden-Oosten. De reusachtig-

ge reserves aan deviezen zijn inmiddels opgesoupeerd, er zijn zware schulden bij de Arabische buurlanden en Saddam Hoessein heeft drastisch moeten besnoeien op zijn ambitieuze ontwikkelingsprogramma. Dat kan ook moeilijk anders, als wij zien dat de oorlog Irak ongeveer f 3,5 miljard per maand kost. Irak heeft dus meer geleden, maar is het ook slecht eraan toe? Wij zullen eens nagaan hoe het met de balans van het land is gesteld en de resultatenrekening opmaken.

De eerste factor die wij bekijken is de weerslag die de oorlog heeft op de samenleving. De schattingen over het aantal doden en gewonden lopen uiteen van 250.000 tot 350.000. Op een totale bevolking van 14 miljoen is dat meer dan genoeg om een totale ontreddering te veroorzaken. Vreemd genoeg is dat niet het geval. Sterker, in Irak is — wij constateerden dat al — een nieuw soort patriottisme aan het ontstaan dat zelfs de sektarische loyaliteit van o.a. de Iraakse Sji'ieten te boven schijnt te gaan. Het volk is dus ondanks de verliezen nog steeds bereid meer offers te brengen, een resultaat dat het vermogen de oorlog te kunnen voortzetten gunstig beïnvloedt.

De tweede factor is de economische positie. Zeker is dat de inkomsten uit de olieproductie zijn gedaald. De olie-export via de Perzische Golf kwam onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog al stil te liggen. Op dit moment heeft Irak nog maar één pijpleiding ter beschikking, van Kirkoek naar Dortyol in Turkije. De uitvoer via die route bedraagt ongeveer een miljoen vaten per dag. Toch blijkt Irak goed in staat de verminderde inkomsten te compenseren. Het land heeft namelijk het voordeel dat buurlanden, waarvan Saoedi-Arabië het belangrijkste is, bereid blijken het land financieel fors te ondersteunen met leningen en zelfs schenkingen. Voorts kreeg Irak nog een belangrijk voordeel. Bij het bespreken van beperkingen van de olieproductie op de OPEC-conferentie in augustus 1986 stemden Saoedi-Arabië en Koeweit in met die beperkingen, op voorwaarde dat Iran akkoord zou gaan met een uitzonderingspositie voor Irak. De productie in Saddam Hoesseins olievelden kon dus onverminderd doorgaan. Wij kunnen dus al concluderen dat Irak dank zij steun van de buurlanden de oorlog economisch kan volhouden; op de redenen voor die steun komen wij nog terug.

De derde factor is de militaire positie. Veel deskundigen menen dat Irak op het slagveld grote fouten heeft gemaakt. Zo zouden in 1980 de aanvalsdoelen de troepencommandanten niet duidelijk bekend zijn geweest en er zou een slechte coördinatie zijn tussen civiel en militair leiderschap. Ook het luchtoverwicht, dat Irak al vanaf het begin van de oorlog had, zou onvoldoende zijn uitgebuit. Op dit moment bevindt Irak zich echter te land in sterke verdedigingslijnen; Saddam Hoessein heeft met zijn overwicht in de lucht nog steeds de mogelijkheid Iraanse troepen en installaties te bestoken waar en wanneer hij dat wenst. Hoewel in de minderheid, zijn de troepen goed uitgerust en goed geoefend; ook het verkrijgen van militair materieel voor het grotendeels van Sovjetrussische uitrusting voorziene leger is relatief eenvoudig. Militair gezien moet Irak de oorlog dus kunnen voortzetten, zelfs gedurende een lange tijd.

Al met al is de positie van Irak niet ongunstig. Saddam Hoessein blijkt in staat zijn bijgestelde doelstelling — niet verliezen — goed te realiseren, en houdt daarbij zelfs nog wat over voor het opbouwen van zijn land. Aan de andere kant moeten wij ons realiseren dat zulks alleen maar kan door de forse steun die Irak van buiten af krijgt. Als die steun wegvalt is de positie van Irak heel wat minder rooskleurig.

Iran en zijn „vreemde” vermogens

Toen de oorlog met Irak uitbrak stond Iran er niet al te best voor. De gevolgen van het regime van de Sjah waren nog duidelijk merkbaar. Het nieuwe regime drukte bovendien maatregelen door die deze gevolgen versterkten. Khomeiny besnoeide op wapenaankopen, annuleerde lopende orders en verminderde de olieproductie op basis van ideologische overwegingen: de afhankelijkheid van buitenlanders en niet-Islamieten moest worden verminderd. De economie van het land was een chaos, het bestuur was „in opbouw” en in het leger was onder de leiding een strijd aan de gang. De oorlog zelf verergerde de omstandigheden. De schattingen over het aantal doden en gewonden lopen ook hier uiteen: een half tot driekwart miljoen. Bovendien zijn nog eens anderhalf miljoen mensen uit de oorlogszone weggehaald. Nu is de bevolking van Iran wel driemaal zo groot als die van Irak, maar als wij eraan denken dat de oorlog

Kinderen: de „nieuwe islamitische man” van Khomeiny

zich in het westen van het land afspeelt, zeggen die verhoudingen ook weer niet zo veel.

De oorlog slokt een derde van de Iraanse staatsbegroting op en kost het land ongeveer f 3 miljard per maand. Intussen loopt de inflatie met sprongen op — 30% per jaar — en is de werkloosheid, met hetzelfde percentage, schrikbarend hoog. Er bestaat een levendige zwarte handel en aan de andere kant is er enorme schaarste en vormen lange rijen wachtenden voor de winkels een normaal beeld.

Wat is de balans van zeven jaar oorlog voeren voor Iran? Wat zijn de resultaten, afgemeten aan de doelstellingen van Khomeiny's regime?

Ook hier kijken wij eerst naar de weerslag van de oorlog op de samenleving. Als wij naar het straatbeeld in Teheran en andere steden kijken, is die weerslag groot. De gevolgen van het grote aantal doden en gewonden zijn in één oogopslag duidelijk. Als wij echter kijken naar de geestdrift van de bevolking, de bereidheid voor het martelaarschap, zien wij een „vreemde” kracht, die een omgekeerd beeld veroorzaakt. Nog steeds is die geestdrift aanwezig, nog steeds is men overtuigd van de zaak waarvoor men vecht. Het volk is zelfs bereid het beeld te aanvaarden van de kindermartelaar, als model van de „nieuwe Islamitische man”. Voor Khomeiny gaat het volk nog steeds door het vuur, maar daar ligt tevens het probleem: doet het dat ook voor de opvolger(s) van Khomei-

ny? Het antwoord op die vraag weet niemand, ook het volk van Iran niet.

De economische positie van Iran bekijken wij als tweede balanspost. In 1985 stortten de olieprijsen in; dat veroorzaakte een uiterst merkwaardige situatie voor Iran. Zoals wij al zagen, moest Iran in augustus 1986 op de OPEC-conferentie toestaan, dat Irak zijn olieproductie niet behoefde te reduceren. Dat geeft heel aardig de economische dwangpositie weer waarin Iran is terechtgekomen. Het land is voor zijn inkomsten vrijwel geheel afhankelijk van de olie, maar die inkomsten zijn door de oorlog danig teruggelopen en bovendien bleek het Iraanse isolement in de wereld bij de genoemde OPEC-conferentie een groot nadeel. Een dwangpositie dus; in elk geval geen goed uitgangspunt voor een geldverslindende oorlog. Aan de andere kant kan Iran zich „reddend” door een uiterst sobere staatsinrichting, een lage levensstandaard, een „eigen” visie op de oorlogvoering en — last but not least — een sterke onderdrukking van alles wat protesteert. De vraag is alleen: hoe lang?

De derde factor is de militaire positie. Ook hier blijkt de „vreemde” kracht in het gehele Iraanse denken en doen een belangrijke rol te spelen. Het leger kampt met een groot tekort aan materieel en reservedelen; geen wonder, want dat materieel is nog voor het grootste deel Amerikaans. Deskundigheid is bovendien in het leger vrijwel verdwenen. Al in het begin van de oorlog vulde Khomei-

ny de strijdkrachten aan met Revolutionaire Gardes en stelde hij zijn militaire apparaat op alle niveaus onder toezicht van geestelijke en politieke commissarissen. Die aanvulling met Revolutionaire Gardes was overigens geen echte aanvulling: zij staan naast het reguliere leger en van samenwerking is nauwelijks sprake. Militaire besluitvorming schafte Khomeiny af; gecoördineerde planning op operationeel, tactisch en logistiek gebied werd vervangen door de enig juiste methode om oorlog te voeren, de Islamitische geestdrift; de martelaarsgedachte en geloofsijver telden dus meer dan militaire bekwaamheid. Het „vreemde” is nu, dat die geloofsijver wel degelijk vruchten afwerpt. Ondanks alle voor ons onbegrijpelijke beslissingen die de militaire kracht zouden moeten aantasten, bleek Iran in staat met een aantal offensieven behoorlijke delen Iraaks territoir te veroveren. Het offensief van januari 1987 bracht de Iraanse troepen zelfs tot de rand van de stad Basra. Het sleutelwoord lijkt ook hier: Khomeiny.

Al met al zien wij een beeld van een staat die vecht voor wat hij waard is, onder aanvoering van een charismatisch leider die mensen ongelooflijke dingen laat doen. De economische middelen zijn daarbij een bron die het net toestaat met de minimale benodigdheden te overleven. Een staat die zo wordt geleid en die zich zo laat leiden is tot veel in staat, maar is ook intern erg kwetsbaar. De kans op een totale ineenstorting is dan ook ten minste even groot als de kans dat de oorlog op termijn kan worden volgehouden, te meer daar Iran niet of nauwelijks op steun van buiten kan rekenen. Iran heeft echter veel te verliezen. De Islamitische vrijheid — al is die voor ons nog zo onbegrijpelijk — is een enorme kracht. Zoals Plato al zei: „Wie met vertrouwen strijdt is dubbel gewapend”.

Regionale steun en de redenen daarvoor

Als wij kijken naar steun voor de oorlogvoerende staten in de regio, beperken wij ons tot de Golfstaten. Daartoe rekenen wij, van noord naar zuid: Koeweit, Saoedi-Arabië, de dwergstaten Bahrein en Qatar, de Federatie van Arabische Emiraten en Oman.

Toen het regime van Sjah Mohammed Reza ten val kwam, had dat consequenties voor alle Golfstaten. Twee factoren waren daarbij met name be-

langrijk. In de eerste plaats worden alle Golfstaten geregeerd door Islamitische monarchen, of het nu koningen, sultans of emirs zijn. Deze monarchen staan een theocratisch bestuur voor. Zij staan niet boven de partijen maar vormen er zelf een; een min of meer vergelijkbare partij als de Sjah tijdens zijn regime, hoewel wellicht in mindere mate despotisch. De staatshoofden vertegenwoordigen dus geen brede nationale consensus in hun land; daarom zijn zij per definitie als staatshoofd zwak en hebben zij een sterk repressief intern veiligheidsapparaat nodig.

De tweede factor is, dat de Golfstaten door de olierijkdommen van de laatste decennia intern zijn gedestabiliseerd. In alle monarchieën, klein of groot, zijn twee stromingen waarneembaar. De ene stroming veroordeelt het „moderne” en wil terug naar de aloude Islamitische normen en waarden. De schrik van de „sociale” gevolgen van de verworven rijkdommen is daarvoor de belangrijkste grond. De andere stroming veroordeelt juist de oude patronen en kenschetst die als achterhaald; het streven naar meer openheid voor invloed van buiten is voor deze stroming kenmerkend.

Wij zien dus dat er revolutionaire gevoelens onder de bevolking leven en dat de staatshoofden zelf te veel partij zijn om de fundamentele tegenstellingen te overbruggen. Daarbij komt nog een factor. In alle Golfstaten speelt het Palestijnse vraagstuk een rol. De teleurstelling van de Palestijnen over het uitblijven van een oplossing voor hun „nationale” probleem maakt hen tot een factor van binnenlandse instabiliteit voor de Golfstaten. De mate waarin dit speelt verschilt echter per land.

De buurlanden aan de Golf hebben dus genoeg eigen problemen om zich mee bezig te houden. Tekenend daarvoor is de opstelling van Saoedi-Arabië, de belangrijkste van de genoemde monarchieën. Onmiddellijk na de val van de Pauwentroon koos het land voor een geheel onafhankelijke buitenlandse politiek die tot de dag van vandaag is voortgezet. Die onafhankelijke politiek koos koning Fahd, omdat hij al vóór de val van de Sjah twee fronten van dreiging in zijn land zag. Aan de ene kant leefde de Islamitische revolutie ook in Saoedi-Arabië, ondanks het feit dat — anders dan in het Iran van de Sjah — het politieke systeem volledig rust op Islamitische tradities en Islamitisch recht. Aan de andere kant zag de koning verzet tegen het excessieve leven van de ko-

ninklijke familie, zodat de monarchie op zich blootstond aan gevaar.

Koning Fahd trok een duidelijke conclusie. Hij had een sterke macht van buiten nodig, uit een regionaal Islamitisch land. Islamitisch, omdat de eigen Islamitische grondslag niet in diskrediet mocht worden gebracht. De externe kracht moest regionaal van karakter zijn, want de afhankelijkheid van een wereldmacht — zoals bij de Sjah — was een te duidelijk voorbeeld. Tot de val van de Sjah kwam die sterke arm overigens uit Iran.

Toen Khomeiny de macht in handen nam in Iran moest koning Fahd zich dus opnieuw oriënteren voor externe steun. De criteria voor die steun bleven van kracht of waren zelfs actueler geworden. Jordanië en de Golfstaten waren te zwak, Syrië te onbetrouwbaar en Egypte kwam helemaal niet in aanmerking door het vredesverdrag met Israël. De keuze viel dus op Irak, met een sterk regime en een sterke en goed opgeleide strijdmacht.

Al voordat de oorlog uitbrak was Irak dus de bewaker geworden van de gevestigde orde aan de Perzische Golf. Het was Saddam Hoesseins taak de regie van de Islamitische revolutie te ontregelen. De politieke doeleinden die Irak in 1980 had, toen het ten aanval trok, waren dus ook min of meer de doeleinden van Saoedi-Arabië c.s. De steun die Irak daarbij nodig had was in feite al op voorhand toegezegd. Dat die steun zal voortduren zolang de oorlog voortduurt en daarmee het gevaar van de Islamitische revolutie blijft bestaan, behoeven wij niet te betwijfelen.

De supermachten

De oorlog tussen Iran en Irak is vanaf het begin door de beide supermachten in de wereld met argusogen gevolgd. Voor een goed begrip merken wij op dat zulks natuurlijk ook geldt voor de met die supermachten gelieerde staten en voor de zg. niet-gebonden landen; wij volstaan echter met het belichten van de rol van de VS en de Sovjet-Unie, omdat de rol van die landen typerend is voor het belang dat in de wereld aan de oorlog wordt toegekend.

Zowel de Verenigde Staten als de Sovjet-Unie stellen formeel een neutrale positie in te nemen. Wij stellen dan onmiddellijk de vraag waarom voor die neutraliteit is gekozen. Laten wij eerst

kijken naar de Amerikaanse (en dus westerse) argumenten.

De Verenigde Staten en de oorlog

De regering van president Reagan heeft drie intenties die bij de oorlog een rol spelen. In de eerste plaats moet stagnatie worden voorkomen in de oliestroom die nodig is om de westerse economie in stand te houden. Het tweede doel is de instandhouding van regimes van olieproducerende landen die het westen gunstig gezind zijn. Tot slot streven de VS een zodanige afloop van het conflict na, dat de dominantie van westerse mogendheden in het Midden-Oosten ten opzichte van de Sovjet-Unie in elk geval niet vermindert.

Als wij deze doelen bezien lijkt de reden voor neutraliteit ver te zoeken. Wij moeten echter niet vergeten dat de oorlog uitbrak in een periode waarin er in de wereld een olieoverschot was; de vraag naar olie is op dit moment veel lager dan in de jaren '70, ondanks de economische groei in recente jaren. Voorts kwam er in de laatste tien jaar een verschuiving van de olieleveranties uit de Perzische Golf naar andere leveranciers. In 1973 betrok West-Europa bv. 60% van zijn olie via verschepping uit de Golf, en Japan zelfs 90%; vandaag zijn die percentages resp. 40 en 60. De VS betrekken zelfs maar 3% van hun oliebehoefte uit de Golf. De afhankelijkheid van de westerse economieën van olie uit de Golfregio daalde dus aanmerkelijk. Dat betekent momenteel een veiligheidsmarge die bovendien nog is uit te breiden door de restcapaciteit van de „Petroline” door Saoedi-Arabië te benutten. Het is duidelijk dat de VS dus ook met een neutrale koers hun eerste doel bereiken.

Ook het tweede doel is niet zo moeilijk te halen. Wij hebben al gezien dat de Golfstaten een eigen koers willen varen en zich niet kunnen inlaten met een te grote inmenging van de supermachten. De barrière die Irak opwerpt tegen de door Teheran geregisseerde Islamitische revolutie stelt iedereen eigenlijk tevreden. Als extra bescherming richtten de Golfstaten bovendien de GCC („Gulf Cooperation Council”) op. Daarmee regelen de Golfstaten hun eigen regionale mogelijkheden eigenlijk uitstekend en kunnen de VS volstaan met een rol op de achtergrond, zoals het leveren van Awacs-vliegtuigen aan Saoedi-Arabië.

Voor het realiseren van het derde doel is neutrali-

teit voor de VS eigenlijk al op voorhand een „must”. De betrokkenheid bij het conflict tussen de Arabische wereld en Israël over het Palestijnse vraagstuk geeft al zoveel reden tot wrevel bij de Arabieren, dat een actieve rol in het Golfconflict alleen maar averechts zou werken. De betrekkingen met de Golfstaten, die al hadden te lijden onder de Amerikaanse koers over de Palestijnse kwestie en Libanon, zouden door een actieve rol essentiële schade oplopen.

De bestaande veiligheidsmarge voor de westerse economie en het feit dat Irak en Iran elkaar „bezighouden” zonder tot een definitieve beslissing te komen, blijken dus de voorwaarden voor de Amerikaanse neutraliteit. Als echter een van die voorwaarden verandert lijkt ingrijpen op de ene of andere manier onvermijdelijk.

De rol van de Sovjet-Unie

De Sovjetrussische leiders hebben, net als hun westerse collega's, een complex van belangen bij de oorlog tussen Iran en Irak. Zo kunnen wij aannemen dat ze het herstel van de VS-dominantie in Iran willen tegengaan; dat herstel is overigens in de huidige situatie erg onwaarschijnlijk. Een ander belang is, dat de Islamitische revolutie geen invloed mag hebben op de Islamitische bevolkingsgroepen in de SU. Vóór alles gaat het echter erom dat munt moet worden geslagen uit de slag om de dominantie in de Golfregio: de Amerikaanse invloed moet waar mogelijk worden teruggedrongen.

Als wij de situatie op dit moment bezien, hebben de Russen eigenlijk alle reden om tevreden te zijn. De oorlog tussen Iran en Irak heeft de aandacht afgeleid van de bezetting van Afghanistan, een zaak die de Islamitische gemoederen daarvoor ernstig bezighield. De Amerikanen liepen morele schade op in het Midden-Oosten door hun rol in de Palestijnse kwestie en in Libanon. Intussen kwam de Sovjet-Unie in het Midden-Oosten goed te voorschijn; in feite kon de Arabische wereld alleen constateren dat de Russen hun woord hielden en door dik en dun de eenmaal gekozen partij steunden. In die situatie kan Moskou zich ook nog eens beroepen op het feit dat het aan zijn steun is te danken dat Irak nog steeds kan standhouden tegen Iran (hoewel dat betrekkelijk is, gezien de steun van andere Golfstaten, die het Irak juist mo-

gelijk maken Russisch materieel te kopen). De formeel neutrale rol leverde de Sovjet-Unie dus helemaal geen slecht resultaat op; zij heeft de uitgangspositie in het Midden-Oosten kunnen verbeteren in vergelijking met de positie in het voorgaande decennium.

Er is dus niet veel reden voor een actieve rol in de oorlog. Een te grote ondersteuning van Irak, waardoor dat land weer offensieve neigingen zou kunnen krijgen, zou een grote kans opleveren dat Iran weer in Amerikaanse armen vlucht. Een ondersteuning van Iran, als dat land die al zou wensen, zou de VS juist een grotere toegang tot de Golfstaten verschaffen. Voortzetting van de oorlog in de huidige vorm, op beperkte schaal, het elkaar „bezighouden”, is dus ook voor de Sovjet-Unie een zeer aanvaardbare optie. De tijd die intussen verstrijkt kan Moskou dan gebruiken voor het verder versterken van de eigen invloed via het diplomatieke vlak.

Vooruitzichten

Wat kunnen wij nu zeggen over de oorlog? Hoe zal de toekomst eruit zien? Voordat wij op die vragen ingaan is het verstandig nog eens te releveren wat wij tot dusver constateerden.

Samenvatting

De geschiedenis leert dat de oorzaken van de oorlog diep in het verleden wortelen. Wij zagen het grensverloop dat al conflicten oproept sinds de natuurlijke scheidslijn tussen de Perzische en Arabische beschaving is losgelaten. Wij zagen ook het gevaar van de Islamitische — of eigenlijk Sji'itische — revolutie voor de gevestigde Soennitische regimes in het Midden-Oosten, omdat die revolutie de afrekening inhoudt met dertien eeuwen onderdrukking door Soennieten en despoten. Wij zagen dat president Saddam Hoessein van Irak met zijn aanval een poging deed de leidende rol in het Midden-Oosten over te nemen van het Iran van de Sjah, omdat de Islamitische revolutie de kracht van het Iraanse leger had aangetast. Wij zagen echter ook dat die poging kan zijn opgeroepen door de angst voor een „Heilige oorlog”.

Wij constateerden dat de opzet van Saddam Hoessein faalde omdat het regime van Imam Khomeiny

overeind bleef. Daaruit leidden wij af dat wij nu met twee oorlogen met verschillende karakters hebben te maken: de initiële oorlog, territoriaal gericht, en de Djihad, gericht op zuivering van de Islam en daarmee het omverwerpen van regimes. Wij zagen dat Saddam Hoessein was gedwongen de oorlog voort te zetten en dat zulks alleen mogelijk was door steun van de buurlanden die in Irak hun beschermer zien. Wij kenmerkten het regime van Saddam Hoessein echter wel als sterk.

Wij zagen dat Khomeiny de oorlog nodig heeft en daarmee een bliksemafleider kreeg voor explosieve krachten van de verdeeldheid in zijn land. Wij constateerden dat hij met de oorlog het volk, de voornaamste pijler van zijn macht, scheidt van de oppositie, die hij met harde hand onderdrukt. Wij zagen ook dat zijn opvolging nu al forse meningsverschillen oproept maar dat geestelijke leiders en volk uit de geschiedenis de prijs van verdeeldheid kennen.

De vermogens van Irak hebben wij relatief hoger geschat dan die van Iran, vooral dank zij de steun van buitenaf. Wij vermeldde de economische dwangpositie van Iran als knelpunt, maar stelden ook dat de persoon van Khomeiny „vreemde” vermogens oproept, die mensen tot ongelooflijke daden brengen.

Tot slot constateerden wij dat de supermachten een neutrale koers kunnen varen. De VS omdat aan de voorwaarden voor de westerse belangen in de huidige status quo is voldaan en de Sovjet-Unie omdat de aandacht is afgeleid van de Afghaanse kwestie, die de Islamitische wereld haar vóór de oorlog niet in dank afnam.

Mogelijkheden

Nu wij de voornaamste conclusies de revue hebben laten passeren kunnen wij de mogelijkheden voor de toekomst inventariseren en afwegen. Dat zijn er maar twee, want een derde mogelijkheid, een vredesverdrag, hebben wij in het voorgaande al uitgesloten.

De eerste mogelijkheid is een definitieve overwinning van een van de partijen. Dat Irak de oorlog zal winnen is uitgesloten. Sterker: de oorlog die president Saddam Hoessein in 1980 begon, heeft hij verloren; de doeleinden die hij nastreefde kon hij geen van alle realiseren en in territoriaal opzicht is hij verder van huis dan ooit. De oorlog

waarmee hij nu te maken heeft, is de Djihad van Khomeiny; die kan Saddam Hoessein nooit winnen.

Ook Iran achten wij niet in staat de oorlog met Irak definitief te beslissen. Economisch is het daarvoor te zwak en voor een definitieve beslissing is ook méér nodig dan geestdrift en kindermartelaren. Het gebrek aan materieel, reservedelen en militaire deskundigheid speelt dan wel een doorslaggevende rol. Bovendien zullen de supermachten, maar vooral de VS, een definitieve overwinning nooit toestaan: de voorwaarden voor neutraliteit zijn dan immers al lang niet meer van kracht.

Belangrijker is echter dat Iran de oorlog met Irak helemaal niet wil beslissen. Iran voert geen oorlog tegen Irak, maar tegen de rest van de Islamitische wereld, waarin het regime van Saddam Hoessein slechts een lastige, maar wel een belangrijke barrière is. Die barrière is het best te slechten door de wil tot vechten van Saddam Hoesseins strijders te ondermijnen. Wij zien het bewijs voor die stelling in het offensief van januari 1987: de Iraniërs gingen bij Basra niet door; dat zegt genoeg.

De tweede mogelijkheid is een oorlog welks einde niet is te voorspellen. Wij kunnen daarbij twee varianten onderscheiden. De ene variant is een oorlog met Irak op beperkte schaal, maar een uitbreiding van de revolutionaire activiteiten in de Islamitische landen, onder Iraanse regie. De andere variant is een uitputtingsoorlog met Irak, waarbij de oorlogvoerende partijen als twee moegestreden bokkers tegen elkaar aan hangen. De enige opleving in de strijd is in die optie het begin van een nieuwe ronde; zo'n nieuwe ronde zou dan een offensief kunnen zijn.

Voor beide varianten zijn aanwijzingen te vinden in Irans huidige koers. Het offensief van januari 1987 was zo heftig dat het erop lijkt dat Khomeiny zich nog steeds niet heeft neergelegd bij het blijkbaar onvermijdelijke feit dat het regime van Saddam Hoessein in het zadel blijft. Aan de andere kant zien wij met name in Libanon aanwijzingen dat Revolutionaire Gardisten van Khomeiny — ook al heten ze daar Hezbollah — zich in de strijd hebben gemengd en de bestaande instabiliteit nog verder vergroten.

Het is moeilijk uit te maken welke koers het wordt. Voor Khomeiny lijkt het op het eerste ge-

zicht lucratiever van binnenuit de Islamitische wereld uit te hollen; in dat geval raken de betrokken regimes relatief weerloos. Omdat er geen grijpbare aanstichter is van het onheil kan ook moeilijk een sterke macht te hulp worden geroepen. Voor de VS zou een dergelijke uitholling zelfs kunnen inhouden dat één van hun voorwaarden voor neutraliteit verdwijnt. Maar tegen wie zou een actieve rol dan moeten zijn gericht?

Khomeiny zou dus alle redenen hebben voor de eerste variant, ware het niet dat die variant ook voor hem risico's meebrengt. Hij zal voor die koers de kracht van de Revolutionaire Gardes moeten verdelen en offensieven moeten beperken. Maar dat heeft invloed op het volk, de pijler van zijn macht, dat net als hij de oorlog nodig heeft om de geestdrift overeind te houden. Bovendien wordt de Jihad geregisseerd door een nog steeds verdeelde kern. De uitzaaiing van de revolutie en het op grond daarvan omverwerpen van regimes behoeven daarom niet onmiddellijk in te houden dat daar ook een Islamitisch regime naar Iraans model zou terugkeren. En dan is er nog de opvolgingsproblematiek, die de hele „Heilige oorlog” in gevaar kan brengen. Genoeg redenen dus om de aandacht voorlopig wat dichterbij huis te houden. De andere variant, de uitputtingsoorlog, lijkt op het eerste gezicht minder voor de hand te liggen,

maar die variant geeft Khomeiny wel een groot voordeel: de oppositie blijft onder de duim en daardoor wint hij tijd voor het opzetten van het bestuurlijke apparaat.

Khomeiny's voornaamste probleem is dat de „Heilige oorlog” na zijn dood niet in elkaar mag zakken, zoals in het verleden zo vaak met de revolutie gebeurde. Juist daarom is die tijdwinst, hoe onwaarschijnlijk ook op het eerste gezicht, wel degelijk van levensbelang.

Saddam Hoessein heeft intussen niet veel anders te doen dan afwachten wat Iran beslist. Hij is lijdend voorwerp van de „Heilige oorlog”. Hoe lang die zal duren weet niemand; hoe hij zal worden gevoerd weet zelfs Khomeiny niet. De tijd zal moeten leren of de erfopvolgers van Mohammed weer een kalifaat veroveren en of de weg naar dat kalifaat door het oude Mesopotamië zal gaan of juist eromheen. En als het kalifaat niet wordt oververd en zowel de „Heilige oorlog” als de Islamitische revolutie door verdeeldheid in elkaar zakken, zal er weer geharrewar ontstaan over de grens tussen Arabieren en Perzen.

Zo wisselen ze elkaar af: oorlogen tussen Arabieren en Perzen en tussen Sji'ieten en Soennieten. Dat was al eeuwen zo. Het ziet ernaar uit dat het ook zo zal blijven.

Literatuur

- J. A. Bill — Resurgent Islam in the Persian Gulf. *Foreign Affairs* (1984)108.
- U. Braun — Golfregion, Südarabien, Syrien. *Osteuropa* (1984)(9)734.
- A. Chubin — The Iran-Iraq war and Persian Gulf security. *Int. Defense Rev.* (1984)(6)705.
- S. Chubin — De uitzichtloze Golfoorlog. *Intermediair* (1985)(19 apr)29.
- A. H. Cordesman — The Iran-Iraq war: an escalating threat to the Gulf and the West. *Armed Forces J. Int.* (1984)(3)22.
- I. F. Dekker en H. H. G. Post — De Golfoorlog in volkenrechtelijk perspectief. *Int. Spectator* (1986)(2) 104.
- J. B. Glubb — *A short history of the Arab peoples*. Londen (1969).
- E. Karsh en R. King — Der irakisch-iranische Krieg am Scheideweg. *Europa Archiv* (1986)(20)591.
- G. M. Manousakis — Zur sicherheitspolitischen Situation am Persischen Golf. *Marine Rundschau* (1984)(4)175.
- B. Mossavar-Rahmani — The war and the oil market. *Orbis* (1984)450.
- A. Parsons — War in the oilfields, the Iran-Iraq conflict. *NATO's Sixteen Nations* (1984)(5/6)15.
- P. Rondot — Irak gegen Iran, Krieg ohne Entscheidung. *Europa Archiv* (1981)(3)67.
- D. Ross — Soviet views toward the Gulf war. *Orbis* (1984)437.
- M. Sterner — The Iran-Iraq war. *Foreign Affairs* (1984)128.
- M. Viorst — Iraq at war. *Foreign Affairs* (1986)349.
- C. Wright — Implications of the Iran-Iraq war. *Foreign Affairs* (1981)275.

drs. J. A. E. Vermaat

publicist

Industriële en militaire spionage door SU en DDR

Politiek nuttige processen als détente en „glasnost” (politiek van openheid, voorgestaan door de Russische partijleider Gorbatsjov) hebben geen voor het Westen gunstige invloed op de door de landen van het Warschau-Pact bedreven spionage. Veeleer lijkt het tegendeel het geval. Recente spionageaffaires rond de Amerikaanse ambassade in Moskou en de Ariane-raket in Frankrijk vormen hiervan een bevestiging. De communistische inlichtingendiensten lijken de betere politieke contacten met het Westen voor een intensivering van hun activiteiten uit te buiten. Deels komt dit doordat vooral de Sovjet-Unie nog steeds een schreeuwende behoefte heeft aan hoogwaardige westerse technologie. Spionage op wetenschappelijk en technisch gebied — soms wel „industriële spionage” genoemd — blijft dus een van de belangrijkste componenten van het geheel van communistische inlichtingenactiviteiten. En voor het overgrote deel dient die spionage militaire doeleinden.

Bovendien is er de politieke spionage die westerse contra-inlichtingendiensten grote zorgen blijft baren. Na de geruchtmakende Guillaume-affaire in de Bondsrepubliek, die in 1974 leidde tot het aftreden van de toenmalige bondskanselier Willy Brandt, volgde in 1985 een nog veel ernstiger debâcle. Een secretaresse in de kanselarij van de Bondspresident, Margaret Höke, bleek al jaren voor de Russische KGB te hebben gewerkt. Zij had toegang tot zeer geheime rapporten van de *Bundesnachrichtendienst* (BND), die voor de bondspresident en de bondskanselier waren bestemd. Uit die stukken kon worden opgemaakt over welke informanten en agenten de BND in de hoogste politieke regionen in Moskou beschikte. Aangenomen wordt dat mevrouw Höke enkele Amerikaanse en BND-agenten in Moskou heeft verraden. Daaruit zou de executie van die personen kunnen worden verklaard. De activiteiten van

mevrouw Höke beperkten zich trouwens niet tot politieke spionage. Zij had ook toegang tot militaire gegevens van de NAVO. In geval van oorlog zou mevrouw Höke zijn ingedeeld bij de uit vijftien personen bestaande persoonlijke staf van de bondspresident. Zij werd geacht de „rode telefoon” te bedienen om in geval van oorlog of oplopende spanning alarmberichten door te geven [1]. Jarenlang had mevrouw Höke, zonder te worden ontdekt, haar schadelijke activiteiten kunnen voortzetten, totdat er begin 1985 ernstige verdenkingen begonnen te rijzen. Aangenomen wordt dat in Bonn nog zeker tien spionnen in topposities zitten. In enkele gevallen zou het onderzoek van de contra-inlichtingendienst om politieke redenen zijn belemmerd.

De huidige Sovjetrussische leiding hecht grote waarde aan het verwerven van volledige technologische pariteit met, of zelfs een voorsprong op, het Westen. Het nieuwe programma van de Communistische partij van de Sovjet-Unie van maart 1986 legt nadruk op „snelle vernieuwing van het productieapparaat door een uitgebreide invoering van gevorderde technologie”. De partij zal „revolutionaire veranderingen in de economie” mogelijk maken en wel vooral door de invoering van de laatste verworvenheden van wetenschap en techniek in alle geledingen [2]. Deze nadruk op verbetering van de technologische prestaties past in het algehele beleid van modernisering dat de huidige partijleiding voorstaat. Men is zich ervan bewust dat er op een aantal terreinen nog grote achterstand is en dat de tijd rijp is die achterstand nu in te lopen. Teneinde dat te bereiken zal geen enkel middel worden geschuwd. Technologische know-how kan zowel langs legale als illegale kanalen worden verkregen. Een legale methode is bijvoorbeeld het bevorderen van overeenkomsten van samenwerking op wetenschappelijk, technisch en

economisch gebied. De DDR probeert via uitnodigingen aan Westduitse politici — vooral presidenten van deelstaten, zoals Oscar Lafontaine — te komen tot intensieve technologische samenwerking. De grotere openheid tegenover staten als de DDR vergroot echter tegelijk de mogelijkheden van industriële en militaire spionage.

Verkrijging van hoogwaardige technologie langs illegale weg geschiedt doorgaans door spionage en de ontduiking van handelsembargo's. Gezien de steeds grotere nadruk die de Sovjet-Unie op de verwerving van militair toepasbare hoogwaardige technologie legt, moet in de komende jaren niet op een afnemend, doch met een toeneming van de spionagedruk op dit gebied worden gerekend. Of het Westen die druk afdoende zal weten te weerstaan, is te betwijfelen. De Sovjet-Unie heeft op het gebied van de militaire toepassing van lasertechnologie zelfs een voorsprong op het Westen bereikt. Zonder een intensieve technologische spionage, die daaraan is voorafgegaan, zou die voorsprong ondenkbaar zijn.

De Militair-industriële commissie (VPK)

De Sovjet-Unie kent twee belangrijke programma's die het verkrijgen van wetenschappelijke en technologische know-how beogen te coördineren. Het ene programma wordt geleid door de „Militair-industriële commissie” (VPK) van het presidium van de Raad van ministers. De VPK moet worden gezien als het zenuwcentrum van Sovjetrussische wetenschappelijke en technologische spionageactiviteiten die door KGB en GRU (civiele en militaire inlichtingendiensten van de Sovjet-Unie) worden bedreven. Daarbij zijn vertegenwoordigers betrokken van twaalf ministeries, van wie er negen banden onderhouden met de oorlogsindustrie [3]. De VPK wordt als „de machtigste organisatie in het militaire onderzoeksestablishment” gezien. Het programma beoogt „het technische niveau van wapens en wapenfabricage” te verhogen [4].

Het tweede programma wordt geleid door het ministerie van buitenlandse handel, dat daarbij door de beide inlichtingendiensten wordt geassisteerd. Het probeert onder embargo staande computer- en micro-elektronische technologie te verkrijgen. Intensief wordt gebruik gemaakt van Sovjetrussi-

sche handelsmissies. In de Duitse Bondsrepubliek bijvoorbeeld, speelt de Sovjetrussische handelsmissie in Keulen een sleutelrol bij de verkrijging van onder embargo staande technologie. Om aan de juiste technologie te komen, maakt de KGB gebruik van het zogenaamde „Rode handboek voor Sovjetrussische agenten”, dat in de Sovjetrussische *Rezidentoera* (het KGB-knooppunt in de ambassade) in een aparte safe ligt opgeborgen. In 1984 slaagde een westerse inlichtingendienst erin een kopie van dat handboek te bemachtigen. Er stond een lange lijst in van technische goederen en know-how, die hoe dan ook moesten worden verkregen, vooral bepaalde typen wapens, computertechnologie, micro-elektronica, lasertechnologie en ruimtetechnologie [5]. Speciale nadruk wordt gelegd op nieuwe technische vindingen rond het Amerikaanse zg. „Strategisch defensie-initiatief” (SDI). Hoewel dat SDI-programma in de Russische media zwaar wordt gekritiseerd, hebben de Russen inmiddels hun eigen SDI-onderzoeksprogramma ontwikkeld en op onderdelen — lasertechnologie vooral — zelfs een voorsprong op de Amerikanen behaald [6].

Bij het verkrijgen van hoogwaardige technologie wordt op grote schaal samengewerkt met de Sovjetrussische en andere zusterdiensten van het Oostblok. De KGB beschikt over een omvangrijk „Directoraat T” dat zich geheel op die taken toelegt.

Coördinatie met de Oosteuropese inlichtingendiensten vindt plaats door middel van liaisonfuncties bij zowel het KGB- als het GRU-hoofdkwartier alsmede door de KGB- en GRU-adviseurs in de onderscheidene inlichtingendiensten van het Warschau-Pact. Sinds de tweede helft van de jaren '70 hebben de equivalente afdelingen binnen die diensten een belangrijke rol gespeeld in het algehele verwervingsprogramma van de VPK. In ruil daarvoor werden vaak economische concessies van de Sovjet-Unie aan de betrokken landen gegeven. De inlichtingendiensten van Oost-Duitsland, Polen en Hongarije boeken nog het meeste succes bij de verwerving van geclassificeerde Westerse gegevens en onder een exportverbod vallende westerse produkten. ([4] blz. 14, 16)

Het gaat hier derhalve om een omvangrijke poging langs illegale weg aan de benodigde technologische kennis voor het eigen militaire apparaat te komen.

Militaire objecten en militaire technologie in het algemeen vormen belangrijke doelwitten van spionage door de Warschau-Pactlanden. De recentste en grootste militaire spionagezaak in de

Verenigde Staten is ongetwijfeld het verraad van de Amerikaanse marine-officier John Walker geweest. Deze leidde een spionagering die ongekend grote schade aan de Amerikaanse nationale veiligheid heeft toegebracht. Walker zelf heeft aan de KGB meer dan een miljoen gedecodeerde geheime boodschappen doorgegeven. Daardoor kregen de Russen toegang tot de geheimste codes van de Amerikaanse marine. Al het materiaal van de Walker-ring werd door Departement 16 van het Eerste Hoofddirectoraat van de KGB in ontvangst genomen en bestudeerd. Het materiaal was zó belangrijk dat het in tijd van oorlog van beslissende betekenis zou kunnen zijn. De Sovjet-Unie verkreeg inzage in Amerikaanse scheepsbewegingen, doorgangsroutes, militaire operaties, inlichtingenactiviteiten en kon zelfs vaststellen waar Amerikaanse vlooteenheden in tijden van crisis of conflict zouden worden gestationeerd.

Spionageactiviteiten door de DDR

Een van de satellietlanden dat een groot programma van militaire en industriële spionage erop nahoudt, is de Duitse Democratische Republiek. Op het jongste partijcongres van de Socialistische Eenheidspartij (SED) beklemtoonde partijleider Erich Honecker de noodzaak van een „geïntensiverde toepassing van sleuteltechnologieën zoals micro-elektronica en moderne computertechnologie” [7].

Het belangrijkste doelwit van de Oostduitse spionageactiviteiten is de Duitse Bondsrepubliek. Met spionage in het buitenland is binnen het Oost-Berlijnse ministerie voor staatsveiligheid (MfS) de *Hauptverwaltung Aufklärung* (HVA) belast. Tot voor kort werd die geleid door Markus Wolf, die als spionagechef een legendarische naam wist op te bouwen. Thans staat de HVA onder leiding van Werner Grossman, Wolfs voormalige plaatsvervanger.

In 1970 werd binnen de HVA een „sector voor wetenschap en techniek” (SWT) gecreëerd, bestaande uit drie zg. operationele afdelingen (nucleaire technologie, micro-elektronica en constructie van machines en voertuigen). Het belang van deze SWT nam in de loop der jaren sterk toe. In Japan en in de VS werden grote successen geboekt [8]. Voor wat de Duitse Bondsrepubliek

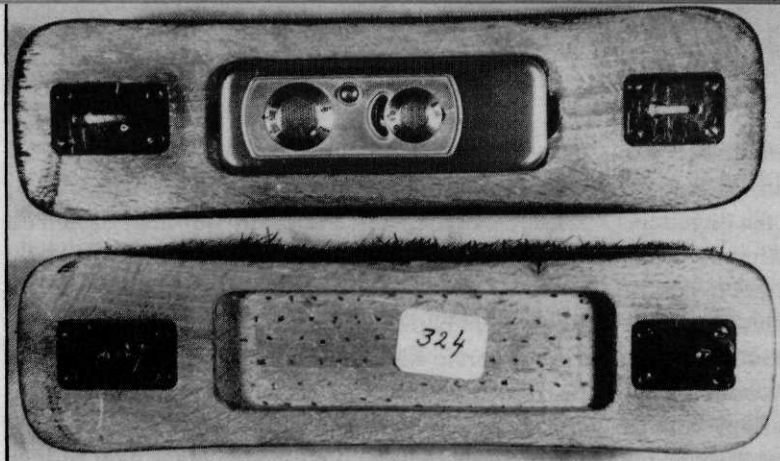
aangaat slaagde men erin door te dringen tot industriële en onderzoekscentra als Siemens, AEG, IBM, Hoechst, Messerschmidt-Bölkow, Blohm en het kernenergiecentrum in Karlsruhe [9].

Begin 1979 liep een belangrijk medewerker van de HVA, eerste luitenant Werner Stiller, over naar de Bondsrepubliek. Hij had al enkele jaren de *Bundesnachrichtendienst* (BND) in Pullach van informatie en materiaal voorzien, maar nam tijdens zijn vlucht zoveel mee uit de geheime akten van het Oost-Berlijnse MfS, dat de Westduitse autoriteiten dagen nodig hadden om al dat materiaal te verwerken en arrestaties te verrichten. In een aantal gevallen was arrestatie echter niet meer mogelijk omdat de betrokkenen waren gevlucht.

Stiller was werkzaam in afdeling XIII en wel in de onderafdeling („Referat”) die zich met nucleaire technologie bezighoudt. Hij beschikte over een uitgebreid netwerk van informanten en agenten in de Duitse Bondsrepubliek. Enkele golden als hoog gekwalificeerde geleerden. Tussen 1975 en 1978 verstrekten zo'n vijftig agenten de HVA 530 documenten op het gebied van wetenschap en technologie. Daardoor kon de DDR jaarlijks DM 300 miljoen aan research en ontwikkelingskosten besparen. Bovendien kan de HVA rekenen op 400 tot 500 informanten binnen de Westduitse industrie en diverse ondernemingen [10]. Veel documenten die Stiller had meegenomen, droegen het stempel „SU”, waarmee werd aangeduid dat die stukken aan de KGB moesten worden doorgegeven. Uit Stillers onlangs verschenen memoires blijkt hoezeer de „vrienden” uit Moskou steeds weer bij de HVA aandrongen op het zo spoedig mogelijk „leveren” van de verboden technologie uit het Westen [11].

Computertechnologie heeft nog steeds prioriteit. De eerste computerspion van de HVA die in de Bondsrepubliek kon worden gearresteerd, was Gerhard Prager. Prager had zich in 1959 als Oostduitse vluchteling bij de Westduitse autoriteiten gemeld. Later kreeg hij een functie bij IBM in Sindelfingen. Hij kopieerde tal van computerbanden voor de HVA met daarop de namen van de werknemers van zo'n 3000 ondernemingen [12].

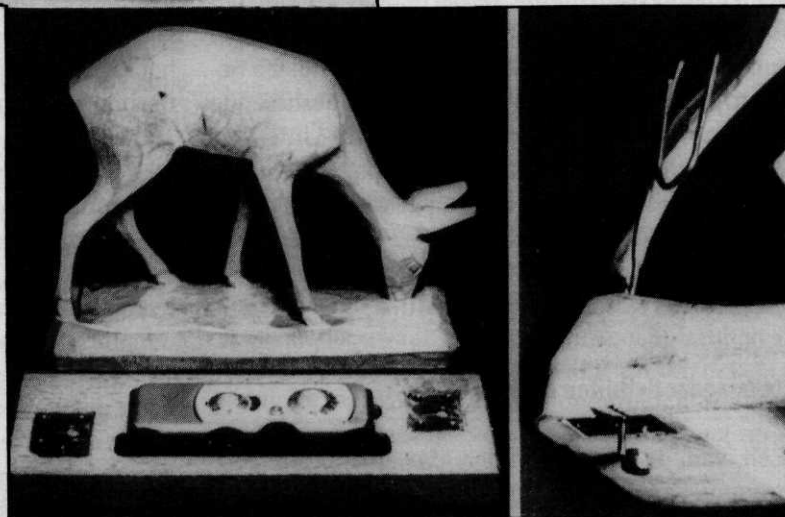
De Oost Duitsers boekten bij de ontduiking van handelsembargo's op hoogwaardige technologie zoveel succes dat hun computerindustrie („Robotron”) binnen het Oostblok thans een der geavan-

Deze kleeborstel werd aangetroffen bij een medewerker van de Oostduitse geheime dienst; er bleek een mini-kleinbeeldcamera in te zijn verborgen...

Ook een stukje houtsnijwerk blijkt als „container” te kunnen dienen. Met behulp van een stukje dunne draad (paperclip) opent men het voetstuk dat een mini-kleinbeeldcamera plus films bevat...

(foto's: BKA, Wiesbaden)

ceerdste is, al laten de Oostduitse computers zich nog niet met de Westerse vergelijken. Diefstal van verboden technologie vindt zelfs plaats door middel van door de HVA opgerichte en gecontroleerde firma's. Een Westduits technisch ingenieur, Michael vom Orde, beschikte over tal van zakenrelaties binnen ondernemingen als Krupp en het Rheinisch Westphälisches Elektrizitätswerk. Vom Orde werd in het begin van de jaren '80 door de HVA gerecruteerd. Na vier jaar intensieve samenwerking met de HVA werd hem verzocht te assisteren bij de oprichting van een door de HVA gecontroleerd ingenieursbureau, dat adviezen aan de Westduitse industrie zou moeten verstrekken teneinde op die wijze toegang tot onder andere de defensie-industrie te verkrijgen. Het plan mislukte omdat Vom Orde tegenover het Westduitse blad *Der Spiegel* uit de school klapte en vervolgens onderdook [13].

Andere initiatieven van de HVA tot oprichting van eigen firma's mislukten niet. Een in 1983 uitgebracht rapport van de *Bundesnachrichtendienst* (BND) onthult, dat er een hele serie firma's en ondernemingen bestaat die alle door Oost-Berlijn

zijn opgericht of overgenomen en gefinancierd. Zulke firma's bewijzen uitstekende diensten bij de overdracht van onder embargo staande technologie [14]. Het gebeurt wel dat in de DDR defect geraakte apparatuur illegaal naar de Bondsrepubliek wordt terugvervoerd, daar gerepareerd en vervolgens langs dezelfde kanalen weer in de DDR terugkeert [15].

De Sovjetrussische en Oosteuropese inlichtingendiensten hebben zelfs niet geaarzeld zich te bedienen van banken en verzekeringsmaatschappijen om op deze wijze toegang tot de privégegevens van de cliënten — particulieren maar ook ondernemingen — te krijgen ([8] blz. 213, 214).

Andere wegen om tot de zakenwereld toegang te krijgen zijn handelstentoonstellingen, zoals de Leipziger Messe in de DDR. Het Oostberlijnse MfS beschikt over een eigen *Messestab* die wordt geactiveerd op het moment dat de Leipziger Messe begint. Deze staf staat in contact met de hotels en particuliere onderkomens waar zakenlieden uit het Westen plegen te logeren [16]. Op de Leipziger Messe is een groot aantal HVA-medewerkers actief en in het verleden is daar een niet gering

aantal voor de DDR vruchtbare contacten afgesloten.

Behalve zakenlieden en industriële vormen wetenschapsmensen een belangrijke doelgroep voor reclutering. Voorbereidend werk wordt veelal verricht op internationale wetenschappelijke symposia waar wetenschapsmensen uit het Oostblok hun westerse collega's kunnen ontmoeten. Wetenschapsmensen uit de DDR die een internationaal congres in het buitenland willen bijwonen, worden zorgvuldig door het MfS op hun betrouwbaarheid getoetst en niet zelden wordt hen gevraagd voor het MfS nuttige contacten te leggen en inlichtingen te verzamelen. De Oostduitse Academie van Wetenschappen is in hoge mate door het MfS gefiltreerd. Werner Stiller verstrekt daarover in zijn memoires tal van details. Het hoofd van de afdeling voor internationale contacten van de Academie van Wetenschappen, dr. Heinz Hillman, was een van Stillers „onofficiële medewerkers”:

Hillmann ging over de formele goedkeuring voor reizen naar het Westen die leden van de Academie wilden maken. Via hem kon ik, wanneer ik dat wilde, reizen die wetenschapsmensen, behorend tot de Academie, naar het Westen wilden maken, verhinderen, eigen agenten onder de legale dekmantel van de dienstreizen in het kader van de Academie uitzenden en bovendien vernemen welke academici in de DDR tot het zogenaamde „reisakader” behoorden en wie van hen hun diensten aan het MfS beschikbaar stelden. ([11] blz. 281)

Met actieve steun van de KGB en haar zusterdiensten worden wetenschapsmensen betrokken bij het mobiliseren van de internationale wetenschappelijke wereld voor de Sovjetrussische propaganda. Zogenaamde „Comités van wetenschapsmensen voor de vrede” zijn de afgelopen jaren als paddestoelen uit de grond geschoten. In de DDR bijvoorbeeld, is er het „Comité voor de wetenschappelijke vragen aangaande de handhaving van vrede en ontwapening”, dat in mei 1983 werd opgericht. Vooraanstaand lid van dat comité is dr. Klaus Fuchs, een van de „atoomspionnen” die, toen hij aan de ontwikkeling van de Amerikaanse atoombom meewerkte, zijn kennis en ervaring met de Russen deelde, zodat die het Amerikaanse atoommonopolie al spoedig konden doorbreken [17]. In november 1986 behoorde Klaus Fuchs tot de ondertekenaars van een „Appel voor nucleaire ontwapening” van „beroemde natuurkundigen, die lid van de Academie van Wetenschappen” zijn [18]. Een andere ondertekenaar was dr.

Robert Rompe. Rompe werd door Stiller geïdentificeerd als een langdurige medewerker van KGB en MfS ([11] blz. 169).

Onder wetenschapsmensen is het gebruikelijk informatie uit te wisselen. Men heeft de vrijheid van, en het recht op, informatie hoog in het vaandel staan. In de contacten met Russische, Oostduitse of andere Oosteuropese collega's wordt echter zelden beseft, dat daarbij enige voorzichtigheid is geboden. Wat op het eerste gezicht onschuldige informatie of een onschuldig contact met een bekende collega lijkt, kan voor het Oostblok belangrijke militaire waarde hebben. Het zou niet de eerste keer zijn dat onschuldig begonnen contacten en uitwisseling van gegevens uitliepen op geslaagde pogingen tot reclutering of verstrekking van technologische know-how waaraan de Sovjet-Unie dringend behoefte heeft. Dat betekent overigens niet dat alle contacten op wetenschappelijk gebied met het Oostblok moeten worden afgesneden.

Militaire spionage

Wij stelden reeds, dat het hoofddoel van de spionage die door de landen van het Warschau-pact tegen het Westen wordt bedreven, de verbetering van de kwaliteit van het eigen militaire apparaat is. De meeste gegevens komen uiteindelijk terecht bij de Sovjetrussische VPK, die geheel door de militaire sector wordt gedomineerd. Victor Soevorov, een overloper uit de GRU, typeerde de VPK als volgt: „de Militair-industriële commissie is het leger en het leger is de Militair-industriële commissie” [19].

Bijna alle militaire inlichtingenofficiërs zijn in technisch opzicht hoog gekwalificeerd. Zij opereren onder allerlei dekmantels: vrachtwagenchauffeur, militair attaché, natuurkundig onderzoeker of wetenschappelijk medewerker aan een gerenommeerd instituut. Sommigen spelen een prominente rol bij de beïnvloeding van westerse vredesbewegingen.

Doorgaans zijn de militaire inlichtingenofficiërs van het Oostblok moeilijker te ontmaskeren dan hun civiele collega's. Hun werkmethoden zijn vaak beter. Westerse inlichtingendiensten weten soms niet of ze met een lid van een civiele of een militaire inlichtingendienst van een van de War-

schau-Pactlanden te maken hebben. Het aantal uitwijzingen van militaire inlichtingenofficieren is doorgaans gering.

Alle landen van het Warschau-Pact hebben een eigen militaire inlichtingendienst. In de meeste gevallen is de verhouding tussen de militaire en de civiele diensten niet optimaal. Ook de civiele diensten verrichten inlichtingenactiviteiten op militair gebied. Overlapping van activiteiten en competentieproblemen komen daardoor nog wel eens voor. De Oostduitse militaire inlichtingendienst is opgezet volgens het patroon van de Sovjetrussische GRU. Deze *Verwaltung Aufklärung* is onderdeel van het ministerie van nationale verdediging (MfNV).

Er zijn drie hoofdafdelingen, te weten:

A: de Westduitse *Bundeswehr* en de geallieerde strijdkrachten in de Bondsrepubliek.

C: militaire en politieke vragen met betrekking tot Europa en de NAVO.

T: technologie, militaire en chemische industrie in West-Europa. ([12] blz. 43)

Men mag aannemen dat ook de militaire inlichtingendiensten van de andere Warschau-Pactlanden een vergelijkbare opbouw hebben.

In de Bondsrepubliek vormen het ministerie van defensie in Bonn, de *Bundeswehr* en de Amerikaanse, Britse en Franse strijdkrachten het belangrijkste doelwit van de militaire spionage vanwege de DDR (zowel door het MfS als de *Verwaltung Aufklärung*).

In december 1986 werd in de staf van de inspecteur-generaal van de Westduitse strijdkrachten een Oostduitse spion, Jürgen Westphal, ontmaskerd. Vermoed wordt dat Westphal, een natuurkundige, zijn spionageactiviteiten voor het MfS heeft ontplooid, maar het zou evengoed de militaire inlichtingendienst van de DDR (*Verwaltung Aufklärung*) kunnen zijn geweest. Westphal werd eind juli 1986, zonder voorafgaande aankondiging, in zijn woning bezocht door iemand die zich voorstelde als „dr. Sternberg”. Deze deed zich voor als vertegenwoordiger van een buitenlandse firma die zich met wapenproductie bezighoudt. Hij stelde Westphal voor tegen betaling enkele nevenactiviteiten voor zijn firma te ondernemen. Westphal stemde toe en op 15 augustus 1986 volgde een tweede ontmoeting in Wenen. Daar maak-

te „dr. Sternberg” zich bekend als medewerker van een Oosteuropese inlichtingendienst en bood Westphal een maandelijks bedrag van £ 1000 (ruim f 3000) aan als deze zich tot medewerking bereid verklaarde. Westphal zegde toe. De sinds 1981 in het Westduitse ministerie van defensie werkzame Westphal had toegang tot stukken die als „geheim” of „vertrouwelijk”, of „uitsluitend voor dienstgebruik” waren geclassificeerd. Verder had hij toegang tot het computer- en datanet van het leger en daaruit zou de hoogte van zijn maandelijkse beloning kunnen worden verklaard. Op 9 december 1986 kon hij echter al worden gearresteerd [20].

Militaire spionage laat zich heel goed combineren met politieke spionage. Politici die toegang hebben tot defensiegegevens, vormen een belangrijk doelwit. Bekend is het geval van het Westduitse parlementslid Alfred Frenzel. Als lid van de Bondsdagcommissie voor defensievragen speelde hij tal van gegevens door aan de Tsjechische inlichtingendienst. Frenzel was in 1946 samen met een groot aantal andere „Sudetenduitsers” Tsjecho-Slowakije uitgezet. Hij vestigde zich in Beieren waar hij zich aansloot bij de Sociaal-Democratische Partij (SPD), en in 1953 werd hij lid van de Bondsdag. In 1956 werd hij door de Tsjechische geheime dienst, die hem chanteerde met zijn dochter in Praag, verplicht tot medewerking. Tussen 1956 en zijn arrestatie in 1960 verstreekte Frenzel de Tsjechen talrijke uiterst belangrijke militaire documenten, en bovendien bedreef hij nog politieke spionage door de Tsjechen op andere veelbelovende kandidaten voor aanwerving te attenderen. Hij ontving gedetailleerde instructies omtrent de standpunten welke hij in de Bondsdag moest innemen en hoe hij het best Sovjetrussische initiatieven kon ondersteunen [21].

Spionage door Oosteuropese vrachtwagenchauffeurs

Het is Westerse inlichtingendiensten bekend dat chauffeurs van Oosteuropese vrachtauto's niet zelden op militaire-spionagemissies worden uitgezonden. Het gaat dan vrijwel steeds om leden van de Sovjetrussische GRU of hun equivalenten in een van de andere Warschau-Pactstaten. De GRU zou daarbij een coördinerende rol spelen.

Het is bekend dat zg. TIR-vrachtauto's uit Oost-Europa en de Sovjet-Unie in West-Europa soms van de gebruikelijke routes afwijken en een voorkeur voor wegen langs militaire objecten vertonen. Deze „vrachtautospionage” wordt vooral intensief bedreven in de Duitse Bondsrepubliek, Frankrijk en Scandinavië. In het voorjaar van 1986 werden in de buurt van de Zweedse militaire staf- en communicatieschool in Enköping vier grote Russische vrachtauto's gesignaleerd. Daar nam het Zweedse leger proeven met een nieuw radiosysteem. De Zweedse militaire inlichtingendienst veronderstelt, dat de vier chauffeurs in contact stonden met twee schepen, uit het Oostblok, op het Mälarmeer dat via Stockholm met de Baltische Zee in verbinding staat. De vier vrachtauto's waren zonder aankondiging vooraf plotseling tot het oefenterrein doorgedrongen [22].

In Nederland zijn tijdens vlootoefeningen in de buurt van Den Helder meermalen Roemeense vrachtauto's gesignaleerd, die daar normaal niet komen. Ook de Tsjechen ontwikkelen op dit gebied in ons land een opmerkelijke activiteit.

Volgens een in 1959 afgesloten internationale conventie mogen vrachtwagens die zijn voorzien van het TIR-vignet, niet worden geopend tussen het land van vertrek en het land van aankomst. Vrachtautochauffeurs kunnen in de tussenliggende landen, maar vaak ook in het land van eindbestemming, allerlei spionagemissies uitvoeren. Tijdens militaire oefeningen blijven ze soms lang bij bruggen staan. Ook wordt bij zulke gelegenheden wel motorpech gefingeerd. Vorig jaar bracht het Westduitse blad *Stern* een uitvoerig en met foto's gedocumenteerd artikel over „vrachtautospionage” [23]. Men neemt aan, dat de chauffeurs tot speciale elite-eenheden van de militaire inlichtingendiensten behoren, in de Sovjet-Unie bekend als „spetnaz” ([19] blz. 140).

Sommige vrachtauto's zouden zijn uitgerust met speciale camera's en opnameapparatuur. Volgens een Zweedse studie kan een Russische TIR-vrachtauto worden uitgerust met speciale antennes voor spionagedoeleinden. In de herfst van 1983 maakte de Franse veiligheidsdienst (DST) zich zorgen over een aantal Bulgaarse TIR-vrachtwagens die vlakbij het hoofdkwartier van de Franse geheime dienst (DGSE) stonden geparkeerd. Andere Bulgaarse TIR-vrachtwagens stonden geparkeerd in de buurt van een Franse luchtmacht-

basis. De DST had geconstateerd dat verschillende computers in diverse bedrijven 's nachts plotseling begonnen te werken, terwijl ze niet door een operator werden bediend. De Bulgaren, zo bleek, hadden deze computers „gekraakt” en bedienden zich van het erin opgeslagen materiaal. Volgens deze Zweedse studie, die in recentere publikaties op dit gebied bevestiging vindt, kan met behulp van de juiste elektronische apparatuur in een vrachtwagen van een afstand van minder dan 30 meter worden nagegaan welke pulsen een elektronische schrijfmachine of computer uitzendt. Op deze wijze kan men achter voor spionagedoeleinden belangrijke teksten komen [24]. Over het „afluisteren” van computers door het opvangen van computerpulsen in een buiten het gebouw opgestelde auto vindt men informatie bij Jacobs [25]. Overigens zijn inmiddels bij computers die belangrijke militaire gegevens bevatten, veiligheidsmaatregelen daartegen genomen. Waakzaamheid blijft evenwel geboden. In 1985 slaagden computeramateurs erin het computernetwerk van de PTT te kraken en zich toegang te verschaffen tot bij de PTT geregistreerde geheime telefoonnummers [25].

Concluderende opmerkingen

Meer politieke openheid in de Sovjet-Unie en Oost-Europa gaat niet automatisch samen met vermindering van de spionagedruk die van die zijde op het Westen wordt uitgeoefend. Vooral op het terrein van de militaire en industriële spionage getroosten de communistische landen zich nog steeds grote inspanningen, waartegen het Westen zich, alle op zich nuttige verbeteringen in de betrekkingen tussen Oost en West ten spijt, moet blijven verweren. Verslapping van de waakzaamheid tegen spionageactiviteiten uit het Oostblok kan fatale gevolgen hebben.

Ook zal sterker moeten worden beseft dat militaire technieken en researchprogramma's die Sovjet-russische partijleiders tijdens tal van publieke fora zo luid als „agressief” kritiseren, binnen de militaire en politieke top in de Sovjet-Unie zelf volledig zijn geaccepteerd. Dat de Russen een eigen „Strategisch defensie-initiatief” hebben ontwikkeld en daarbij de VS op enkele punten zelfs hebben ingehaald, zal meer aandacht moeten krijgen. ▷

Hoewel een grote technologische voorsprong op het Westen voorlopig nog zal uitblijven, zal het Westen niet ervan moeten uitgaan dat de huidige Sovjetrussische achterstand een permanent karakter draagt. Onder de huidige dynamische en relatief jonge leiding kan in de Sovjet-Unie ook op wetenschappelijk en technologisch gebied méér

voortgang worden geboekt dan onder vorige regeringen mogelijk was.

Door stringenter maatregelen ter zake van contra-inlichtingen en beveiliging van hoogwaardige technologie te nemen, kan het Westen in elk geval verhinderen dat te veel en te belangrijke militair toepasbare technologie naar het Oostblok vloeit.

Literatuur

1. H. Hellenbroich — *Bild* (1986)(15 dec)1, 6.
2. *The programme of the Communist party of the Soviet Union*. Novosti Press Agency Publishing House, Moskou (1986)30.
3. *Le Monde* (1985)(2 apr); H. Regnard — l'URSS et le renseignement scientifique et technologique. *Défense Nationale* (1983)(12)107.
4. *Soviet acquisition of military significant Western technology; an update*. US Government Printing Office, Washington DC (1985)3, 4.
5. F.-W. Schlomann — *Die östliche Spionage gegenüber der Bundesrepublik Deutschland* (voordr. Gesellschaft f. Wehrkunde, Sektion Ingolstadt). Ingolstadt (1985)27.
6. B. H. L. Blake — Foreword, in: *Jane's weapon systems 1986-1987*. Jane's, Londen (1986)69; *Soviet strategic defense programs*. Dept of Defense/Dept of State, Washington DC (1985); *Wall Street J.* (1986)(17 dec)6.
7. *Neues Deutschland* (1986)(23 apr.).
8. *Verfassungsschutzbericht 1984*. Bundesmin. des Innern, Bonn (1985)231, 232.
9. *Der Spiegel* (1985)(15 juli)21.
10. K. W. Fricke — *Die DDR Staatssicherheit*. Verlag Wissenschaft und Politik, Keulen (1984)168.
11. W. Stiller — *Im Zentrum der Spionage*. Von Hase und Koehler. Mainz (1986)211, 212.
12. F.-W. Schlomann — *Operationsgebiet Bundesrepublik. Spionage, Sabotage und Subversion*. Universitäts Verlag, München (1986)243, 244.
13. *Der Spiegel* (1986)(10 feb)95.
14. *Die Welt* (1984)(1 feb)4.
15. *Bayern-Kurier* (1983)(24 sep)14.
16. *Verfassungsschutzbericht 1983*. Bundesmin. des Innern, Bonn (1984)198; interview M. Heribert Hellenbroich, voorm. chef BfV en BND. *Der Spiegel* (1985)(15 juli)22.
17. *Aussenpolitische Korrespondenz* (1983)(20 mei) 155; H. M. Hyde — *The atom bomb spies*. Hamish Hamilton, Londen (1980)93.
18. *Neues Deutschland* (1986)(27 nov)1.
19. V. Suvorov — *Soviet military intelligence*. Hamish Hamilton, Londen (1984)35.
20. *Pressemitteilung* van de Generalbundesanwalt beim Bundesgerichtshof. Karlsruhe (1987)(29 jan); *NRC-Handelsblad* (1986)(12 dec)7.
21. L. Bittman — *The KGB and Soviet disinformation. An insider's view*. Pergamon-Brassey's, Washington DC/Londen (1985)4.
22. *Svenska Dagbladet* (1986)(7 dec)1.
23. *Stern* (1986)(9 jan)18.
24. D. Jovius — *Sovjethotet mot Norden* (Sovjetrussische dreiging in Scandinavië). St. Georges Forlag, Stockholm (1984)105.
25. J. Jacobs — *Kraken en computers. Telecommunicatie en Veiligheid*. Veen, Utrecht/Antwerpen (1985)119.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de Militaire Spectator blijven ontvangen?
Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap
(contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en
tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meld u als lid bij de secretaris: Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag.

P. L. E. M. Everts

majoor der infanterie

Zit de verdediging in de put?

Tijdens vele oorlogen is gebleken dat het graven van opstellingen een relatief goedkope en goede bescherming biedt tegen de uitwerking van vijandelijk vuur. Met name voor personeel dat niet optreedt uit gepantserde voertuigen kan dat laatste van levensbelang zijn. In de Eerste Wereldoorlog ontstond door het aanleggen van loopgraven de beruchte loopgravenoorlog. De restanten daarvan zijn tot op heden nog waarneembaar, zoals op de slagvelden van Verdun en bij de Somme. Tijdens de strijd op deze slagvelden werden — met handkracht — uitgebreide loopgravenstelsels aangelegd die werden bezet door divisies. De frontbreedte van een divisiesector was over het algemeen niet meer dan 10 km (zie afb. 1). De loopgraven waren vaak zó breed en diep dat er verkeer met paarden en muilezels mogelijk was. De onderkomens voor de bezettingen bevonden zich soms meer dan 10 m onder de oppervlakte. Daardoor was het mogelijk de vele artilleriebeschietingen in de loopgraaf te doorstaan. Ook in de Tweede Wereldoorlog werd op grote schaal gebruik gemaakt van loopgraven bij het inrichten van verdedigende opstellingen.

In beide oorlogen bleek echter dat ook een uitgebreid loopgravenstelsel kan worden doorbroken, zij het tegen een zeer hoge prijs aan personeel en materieel. Er zijn ook vele voorbeelden waarbij een doorbraak, ondanks een langdurige voorbereiding, geen succes had. Aan het Sommefront werden in 1916 door de Britten ter voorbereiding van een offensief 1,5 miljoen granaten afgevuurd tijdens een voorbereidende beschieting van 7 dagen op een gebied van ca. 25×2 km. Men verwachtte dat daardoor de Duitse bezettingen niet meer in staat zouden zijn weerstand te bieden.

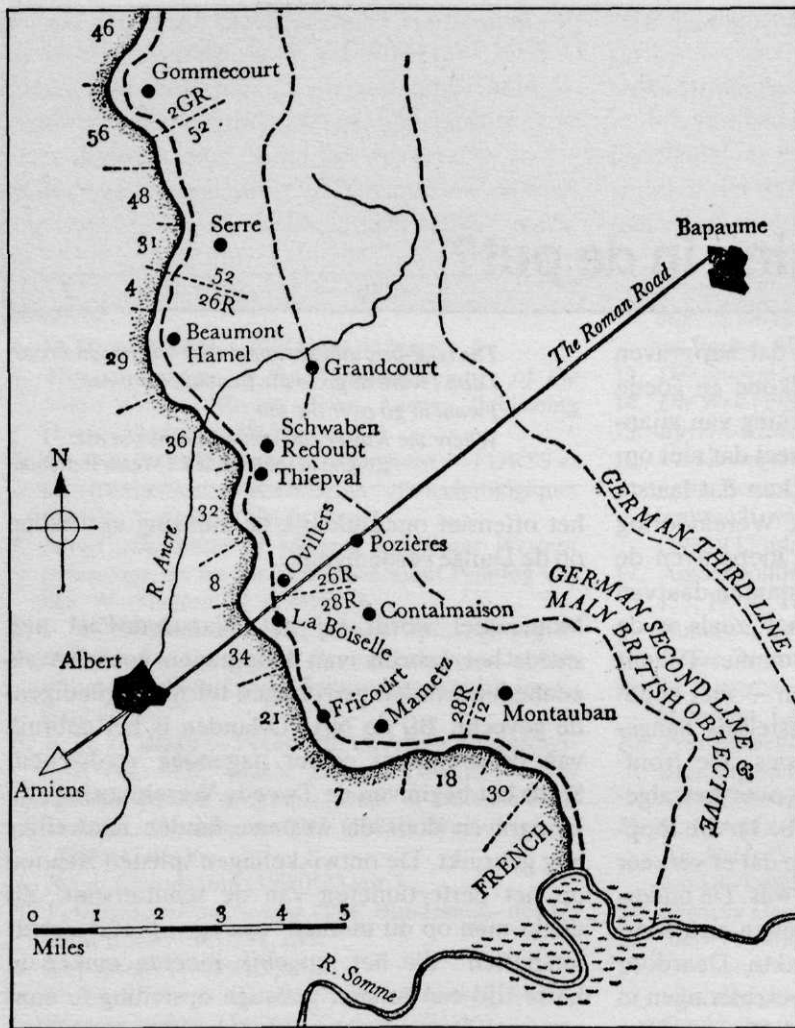
Ondanks deze beschietingen hadden de Duitsers, dank zij hun loopgraven en diepe onderkomens, nauwelijks verliezen geleden. Het gevolg was dat

*The coal-box and shrapnel they whistle and roar,
I don't want to go to the trenches no more,
I want to go over the sea,
Where the Kaiser can't shoot bombs at me.*
(fragment soldatenlied 2 Welsh Battalion)

het offensief onmiddellijk na aanvang al vastliep op de Duitse verdediging.

Momenteel wordt bij het Warschau-Pact nog steeds het gebruik van loopgraven voorzien als eenheden worden gedwongen tot het verdedigende gevecht. Bij de NAVO-landen is het gebruik van de loopgraaf echter nagenoeg verdwenen. Sinds het begin van de Tweede Wereldoorlog zijn loopgraven door de westerse landen nauwelijks nog gebruikt. De ontwikkelingen spitsten zich toe op het perfectioneren van de schuttersput. Zo denkt men op dit moment aan zg. „prefab-schuttersputten” die het mogelijk moeten maken in korte tijd een relatief gunstige opstelling te construeren. De vraag doet zich voor of die ontwikkeling zinvol is.

Dit artikel beoogt een antwoord te geven op die vraag. Daartoe zal ik aangeven wat mijns inziens het essentiële verschil is tussen een schuttersput en een loopgraaf. Bovendien zal ik aangeven tot welk niveau ik de toepassing van loopgraven zie. Vervolgens beschouw ik een aantal factoren die invloed hebben op het gevecht voor de door mij aan te geven niveaus. Hieruit stel ik een aantal voor- en nadelen vast van het gebruik van resp. de schuttersput en de loopgraaf. Voorts zal de techniek van het aanleggen van loopgraven kort worden aangegeven. Eventuele materiële consequenties worden slechts kort vermeld: een nadere beschouwing daarvan valt buiten het doel van dit artikel. Tot slot wil ik concluderen welk middel (schuttersput of loopgraaf) het meest geschikt lijkt voor het voeren van het verdedigende gevecht op de door mij aangegeven niveaus. ▷

Afb. 1 Britse en Duitse posities aan de Somme op 1 juli 1916, 0 uur

34 Britse divisie, 26R/28R Duitse divisiegrens
 ----- Duitse frontlijn, — Britse frontlijn

Begripsbepaling

Voordat ik inga op de invloedsfactoren wil ik aangeven wat het essentiële verschil is tussen een schuttersput en een loopgraaf.

De *schuttersput* is een gegraven opstelling voor een of twee militairen van waaruit het gevecht kan worden gevoerd en waarmee bescherming kan worden verkregen tegen vijandelijk vuur.

Een *loopgraaf* is een gegraven opstelling waarin twee of meer gevechtsposities aanwezig zijn en waar tevens bescherming kan worden verkregen tegen vijandelijk vuur en waarbij gedekte verplaatsingen tussen de gevechtsposities mogelijk zijn.

Het essentiële verschil is derhalve gelegen in het gedekt kunnen verplaatsen van de ene gevechtspositie naar de andere.

Niveaubepaling

Het niveau waarop loopgraven kunnen worden toegepast moet mijns inziens afhankelijk zijn van de mogelijkheid die de vijand heeft met direct vuur in te grijpen in het optreden van een eenheid. Bij het verdedigende gevecht binnen het legerkorps zijn het voornamelijk teams die in de vrw optreden in de achtereenvolgende stroken. Dat niveau zal derhalve als eerste het gevecht voeren met de vijand. Door de omvang van een verdedigende opstelling waarin het team optreedt (ca. 2x2 km) zullen de daarin aanwezige pelotons van het begin af vrij direct contact met de vijand hebben. Dat betreft zowel vuur- als zichtcontact.

Daardoor ligt het mijns inziens voor de hand dat het teamniveau de grootste behoefte heeft aan een loopgravensysteem.

Aangezien de groep de basis vormt voor het team, lijkt het voor de hand te liggen het aanleggen van loopgraven ook daar te laten aanvangen en, afhankelijk van tijd en middelen, „aparte” loopgraven samen te voegen tot één systeem dat het gehele team omvat.

Invloedsfactoren

Het beschouwen van de invloedsfactoren heeft tot doel de voor- en nadelen vast te stellen van enerzijds de schuttersput en anderzijds de loopgraaf in de respectieve gevechtsvormen. De invloedsfactoren zijn de gevechtsleiding en de verzorging.

Daarnaast is nog een aantal overige aspecten te onderkennen.

Gevechtsleiding

In algemene zin betreft dit alle handelingen en maatregelen die noodzakelijk zijn om een eenheid op adequate wijze het gevecht te laten voeren.

Gelet op een mogelijk zeer korte voorbereidings-tijd voor het inrichten van verdedigende opstellingen, is snelheid van groot belang. De snelheid waarmee een opstelling kan worden ingericht is voor een groot deel afhankelijk van de middelen die een eenheid ter beschikking heeft. De standaarduitrusting bij de pantserinfanteriegroep, bv. voor het graven van opstellingen, bestaat uit per man een pioniersschop en per voertuig één grote spade. Met de pioniersschop is het mogelijk in ca. 6 uur een schuttersput te graven, met de grote spade in ca. 4 uur.

Het graven van loopgraven met deze middelen zal derhalve een veelvoud aan tijd kosten. Slechts een aanvullende mechanische graafcapaciteit kan hieraan iets veranderen. Gelet op de mogelijk beperkte voorbereidingstijd heeft het graven van schuttersputten derhalve de voorkeur boven het aanleggen van loopgraven. De factor tijd is met name van belang bij het uitvoeren van offensieve acties tijdens het verdedigende gevecht. Na het uitvoeren van bv. een tegenaanval zal het immers noodzakelijk zijn te consolideren en het verdedigende gevecht voort te zetten. De schuttersput leent zich ervoor in relatief korte tijd een acceptabele gevechtsofstelling te creëren voor het uitgestegen personeel. Ten aanzien van de factor tijd

zal de schuttersput derhalve altijd de voorkeur hebben boven de loopgraaf.

Een tweede belangrijk element van de gevechtsleiding wordt gevormd door het gebruik van lijnverbindingen en netradioverbindingen. Beide systemen zijn kwetsbaar voor vijandelijk vuur. Het is dan ook zeer de vraag in hoeverre deze systemen nog afdoende functioneren na bv. een voorbereidende beschieting. Als de systemen niet (goed) functioneren zal de gevechtsleiding moeten geschieden o.a. met behulp van alternatieve verbindingsmiddelen. Een aantal hiervan, zoals vlaggen, lampen, seinpatronen en geluidssignalen, zal tijdens het gevecht niet altijd bruikbaar zijn, ten gevolge van lawaai, rook, vuur, het vijandelijke gebruik van seinpatronen enz.

In feite resteren dan nog twee mogelijkheden om de gevechtsleiding te verzekeren: het gebruik van ordonnansen en/of mondelinge aanwijzingen van/door de commandant. Dat vereist dat de eenheden bereikbaar zijn voor hun commandanten. Het lijkt mij echter nauwelijks uitvoerbaar tijdens gevechtscontact, als de behoefte aan leiding het grootst is, tussen de schuttersputten heen en weer te lopen teneinde leiding te geven. Mondeling contact over enige afstand lijkt, gelet op het te verwachten lawaai, ook niet mogelijk.

Een loopgraaf biedt hier wel mogelijkheden voor het gedekt naderen van de vechtende troep om die van instructies te voorzien. Dat geldt eveneens voor andere maatregelen zoals toezicht op de uitvoering van opdrachten, voorzien van informatie, wederzijdse steun enz. Bovendien zal de commandovoering bij duisternis en slecht zicht worden vergemakkelijkt doordat de commandanten op relatief eenvoudige wijze de opstellingen kunnen bereiken door het volgen van de loopgraven. Het gebruik van loopgraven zou, gelet op de mogelijkheden tussen gevechtsofstellingen te verplaatsen, de commandovoering van eenheden tot het niveau van het team aanmerkelijk vergemakkelijken.

Een derde element is dat, zodra de schuttersputten zijn gegraven, de verdedigende opstelling in feite star is geworden. Het is zonder grote risico's te lopen niet meer mogelijk de middelen zodanig te hergroeperen dat kan worden tegemoetgekomen aan een onverwachte dreiging. Ook in het geval dat de bezetting van een schuttersput wordt uitge-

schakeld zal het nauwelijks mogelijk zijn die opstelling opnieuw te bezetten. Daardoor ontstaat een „gat” in de verdedigende opstelling met alle mogelijke gevolgen van dien. Daardoor wordt de flexibiliteit van het verdedigende gevecht op het niveau van het team beperkt. Het gebruik van loopgraven kan deze negatieve effecten opheffen. Zo wordt tegemoetgekomen aan de eisen van het moderne verdedigende gevecht.

Bovendien verkeren de bezettingen in feite in een isolement zodra de schuttersputten zijn gegraven en bezet. Zij zijn volledig van elkaar afhankelijk doch hebben geen goede mogelijkheden met elkaar in contact te treden. Ten gevolge van eventuele patrouilleopdrachten, beveiligings- en bewakingsopdrachten („klok-rond”), zal het vaak voorkomen dat slechts één man een opstelling bezet, terwijl hij weet dat „bezoek” van zijn commandant vanwege de grote risico's nagenoeg is uitgesloten. Dat dit een nadelig effect heeft op het moreel behoeft geen nader betoog. Het gebruik van loopgraven kan aan die bezwaren tegemoetkomen: het personeel zal zich minder eenzaam voelen en weet dat steun en controle mogelijk zijn. Op grond van moreelsoverwegingen verdient het optreden uit loopgraven derhalve de voorkeur boven de schuttersput.

Een vierde element betreft het innemen van reserve- en verwisselopstellingen. In feite geldt hiervoor hetzelfde als voor alle verplaatsingen uit schuttersputten. In een periode waarin bescherming noodzaak is, wordt de bezetting gedwongen zich onbeschermd te verplaatsen. Het gebruik van loopgraven kan zulks voorkomen of in ieder geval beperken.

Een laatste element wordt gevormd door de bescherming van het personeel. De schuttersput biedt voor het individu waarschijnlijk een wat grotere bescherming omdat zijn opstelling nu eenmaal van beperkte omvang is. Voor de eenheid geldt echter dat de loopgraaf meer bescherming biedt. Men kan immers binnen de verdedigende opstelling van het team het uitgestegen personeel laten verplaatsen. Daardoor zijn er goede mogelijkheden zich tijdelijk te onttrekken aan plaatselijke vijandelijke vuuruitwerking. Bovendien weet de vijand, door de mobiliteit van het personeel in de loopgraaf, niet waarvandaan zal worden

gevuurd; zulks in tegenstelling tot de situatie bij schuttersputten: na onderkenning is de bezetting in feite een „sitting duck”. De mogelijkheden tot beweging geven ook uit het oogpunt van bescherming de voorkeur aan het gebruik van loopgraven.

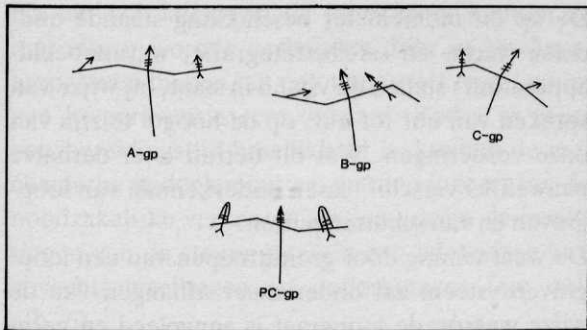
Verzorging

Uit het voorgaande is al afdoende gebleken dat loopgraven goede mogelijkheden bieden voor het verplaatsen van personeel. Dat geldt dan uiteraard ook voor het afvoeren van gewond personeel, voor het opvoeren van voeding, munitie, aanvullingen enz. Mijns inziens is het een vrijwel onmogelijke zaak gedurende het gevecht met enige snelheid en zonder grote risico's verzorgingstaken uit te voeren in een verdedigende opstelling die voornamelijk bestaat uit schuttersputten. De Eerste en Tweede Wereldoorlog hebben geleerd dat juist „verzorgingsverkeer” aan het front bijzonder had te lijden van sluipschutters; dat zulks rechtstreeks van invloed is op het moreel en de inzetbaarheid van de troep behoeft geen nader betoog. Ook uit het oogpunt van verzorging heeft het gebruik van loopgraven derhalve de voorkeur boven het gebruik van schuttersputten.

Overige aspecten

Door de aard van het gevechtsvoertuig biedt dat systeem een bepaalde bescherming aan het personeel dat zich in het voertuig bevindt. Het voertuig kan derhalve dienst doen als „onderkomen” voor het personeel tijdens bv. een voorbereidende beschieting. Dat betekent dan wel dat het voertuig in de onmiddellijke omgeving van het personeel aanwezig moet zijn, wil het personeel ook tijdig gebruik ervan kunnen maken (bovendien zal bij een voltreffer de gehele bemanning worden uitgeschakeld). Daardoor zal de mogelijkheid tot manoeuvreren van het voertuig worden beperkt, hetgeen minder wenselijk is omdat juist het bewegen een bepaalde mate van bescherming aan het voertuig biedt (zie afb. 2).

Een andere mogelijkheid is de voertuigen niet vast te koppelen aan de groepslokatie maar ze een meer bewegende rol te geven. Daarmee wordt dan tegemoetgekomen aan de eisen van flexibiliteit en het uitbuiten van de eigenschappen van het wapensysteem. De consequentie daarvan is dat in

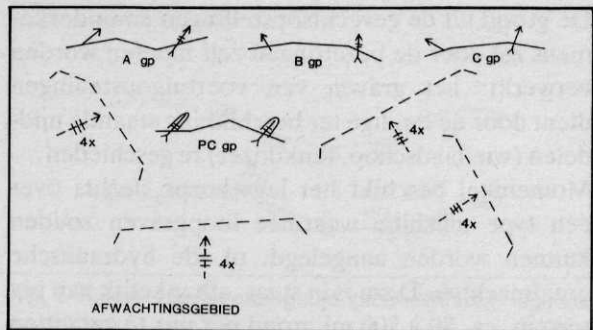
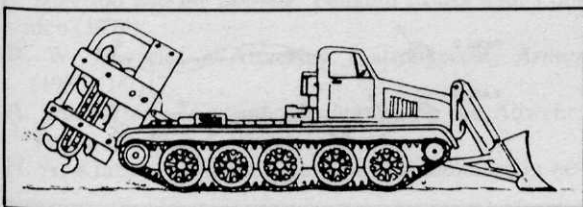
Afb. 2 Voertuig, ingezet als deel van de opstelling (schematisch)

het loopgravensysteem een aantal onderkomens moet worden gegraven om het personeel de nodige bescherming te kunnen bieden en waar eventueel kan worden gerust (zie afb. 3). Bovendien zullen aanvullende maatregelen voor het onderhouden van (lijn)verbinding noodzakelijk zijn.

Een tweede aspect wordt gevormd door de vraag of loopgraven, zodra aangelegd, ook zijn te benutten als hindernis. Er is immers al een grote inspanning geleverd, die met aanvullende maatregelen mogelijk nog verder is te gebruiken. Zonder hierop diep in te gaan lijkt het voor de hand te liggen dat door een bepaalde wijze van aanleg tevens voor een latere fase van het gevecht een hindernis kan worden gecreëerd. Daarmee zou de loopgraaf een belangrijk doel kunnen dienen: het verschaffen van tijd aan de bezetting om in voorkomend geval het gevecht uit een andere opstelling voort te zetten.

Het gebruik van dat deel van het terrein voor eigen offensieve doeleinden behoeft mijns inziens geen probleem te zijn doordat tegenaanvallen worden uitgevoerd om tactisch belangrijk en tactisch essentieel gebied te heroveren. Veelal zullen die gebieden zich aan de eigen zijde van de verdedigende teamopstellingen bevinden, waardoor de eigen troepen geen hinder behoeven te ondervinden van de loopgraven. Voor het uitvoeren van tegenstoten en vuurovervallen zal een gedegen coördinatie noodzakelijk zijn.

Afb. 4 Tot 500 m loopgraaf per uur . . .

Afb. 3 Voertuigen als bewegend element (schematisch)

Een derde aspect wordt gevormd door de benodigde hoeveelheid (mechanische) hulpmiddelen voor het aanleggen van loopgraven. Voor het nodige graafwerk zal men in de eerste plaats bij pantserinfanteriegroepen meer grote spaden ter beschikking moeten hebben. Vijf stuks lijken voldoende, gelet op de benodigde rust voor het personeel en de overige taken tijdens het graven van een opstelling (beveiligen, patrouilleren, onderhoud). Voorts is het zeker noodzakelijk dat over graafmachines kan worden beschikt. Daarmee zou ook tijdens winterperioden moeten kunnen worden gegraven. Het benodigde aantal graafmachines is onder meer afhankelijk van de capaciteit ervan. Binnen het Warschau-Pact zijn machines aanwezig die een capaciteit hebben van 500 m loopgraaf per uur (zie afb. 4). In de Bondsrepubliek is een machine op een Unimog ontwikkeld die ca. 100 m/h kan aanleggen.

Het uitgangspunt voor het vaststellen van een behoefte aan mechanische hulpmiddelen moet worden gevormd door de hoeveelheid te verzetten grond in een verdedigende opstelling. Aangezien de groep het kleinste basiselement is, zal deze eenheid daarin bepalend moeten zijn. Door de gewenste samenstelling van een team (2 painfpels, tkpel, pratpel) zullen in totaal 8 groepsloopgraven per team moeten worden aangelegd. (Na voltooiing kunnen die, als de tijd dat toelaat, onderling worden verbonden met verbindingsloopgraven.

De frontbezetting van een groep bedraagt ca. 100 m. Dat zal dan ook de lengte van de loopgraaf moeten zijn. Deze moet zo breed en diep zijn dat gedekt kan worden verplaatst: 70×140 cm lijkt daarvoor voldoende. In totaal zal dan per groepsopstelling per 100 m 98 m³ grond moeten worden verzet. ▽

De grond uit de gevechtsofstellingen en onderkomens zal door de bezettingen zelf moeten worden verwerkt: het graven van voertuigopstellingen dient door de huidige ter beschikking staande middelen (wiellaadschop, tankdozer) te geschieden.

Momenteel beschikt het legerkorps slechts over één type machine waarmee loopgraven zouden kunnen worden aangelegd, nl. de hydraulische graafmachine. Deze is in staat, afhankelijk van het terrein, ca. 80 à 100 m³ grond per uur te verzetten (inclusief verplaatsingen, onderhoud enz.). Dat betekent dat de machine in 1 à 2 uur een groepsloopgraaf (100 m³) moet kunnen aanleggen. Uiteraard zou zulks met een speciaal daartoe ontworpen loopgraafmachine in aanmerkelijk kortere tijd mogelijk zijn.

Met de hydraulische graafmachine als uitgangspunt zouden voor één bataljon in twee stroken, met de mogelijkheid binnen 24 uur gereed te zijn, drie van dergelijke machines noodzakelijk zijn (bat 2 stroken = 4 teamopstellingen = 8 painfpel-opstellingen = 32 painfgpg-opstellingen = 64 uur graaftijd; 64:24 = 3 machines). Gelet op de beschikbare hoeveelheid van deze machines binnen 1 Lk (32) en het aantal bataljons in de vrw zou dat mogelijk zijn als de machines alleen voor dit doel beschikbaar zouden zijn. De eventueel aan te leggen verbindingsloopgraven (onder meer afhankelijk van hun lengte) zijn in deze berekening niet meegeteld.

Zodra loopgraven zijn aangelegd doet zich de vraag voor of men nog aanvullende werkzaamheden wil verrichten voor het verstevigen van de loopgraven. Het is duidelijk dat het „bekleden” van loopgraven met planken, zandzakken e.d. zal leiden tot een grotere behoefte aan die artikelen. Mijns inziens dienen in ieder geval de gevechtsofstellingen te worden verstevigd, evenals de eventuele onderkomens voor het personeel. Dat kan geschieden met het al binnen het legerkorps aanwezige materiaal voor de aanleg van schuttersputten. Als men toch wil overgaan tot het verstevigen van de loopgraven, moet zulks mijns inziens geschieden met eventueel plaatselijk aanwezige middelen.

Een vierde aspect is het onderkennen van de opstellingen door de vijand. Het aanleggen van een loopgravensysteem zal zeker worden onderkend.

De op dit moment ter beschikking staande middelen (lucht- en satellietfotografie, warmtebeeld-apparatuur) stellen de vijand in staat, bij wijze van spreken van uur tot uur, op de hoogte te zijn van onze vorderingen. Wat dit betreft is er derhalve nauwelijks verschil tussen onderkennen van loopgraven en van schuttersputten.

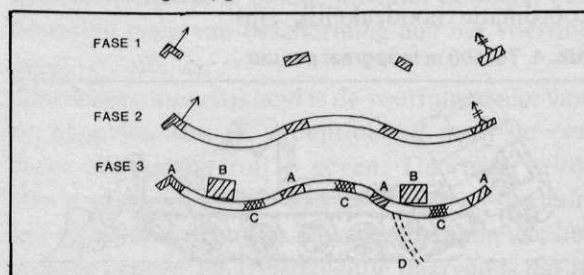
De waarneming door grondtroepen van een loopgravensysteem zal onder meer afhangen van de wijze waarop de loopgraaf is aangelegd en gecamoufleerd. Dat vormt bij het aanleggen van loopgraven een probleem door de grote hoeveelheden vrijkomende grond. Afvoer van die hoeveelheden naar gedekte plaatsen lijkt door de beperkte middelen niet mogelijk. Een oplossing kan worden gevonden door de loopgraven aan te leggen langs natuurlijke scheidingen, zodat ze minder opvallen, en door de vrijkomende grond te benutten als borstwering en achtergrond. Die borstwering en achtergrond zullen zoveel mogelijk moeten worden gecamoufleerd met in het terrein aanwezige middelen.

Een laatste aspect wordt gevormd door de techniek van het aanleggen van loopgraven. Een wezenlijk element daarbij is de beschikbare voorbereidingstijd. Daarbij zijn twee situaties te onderkennen: of de voorbereidingstijd is gering, of er is een ruime voorbereidingstijd.

Indien de voorbereidingstijd gering is, zal onmiddellijk moeten worden aangevangen met het graven van de opstellingen. De bezettingen van de steunpunten zullen derhalve moeten beginnen met de manuele aanleg van achtereenvolgens een ligsleuf en schuttersput. In een latere fase, zodra mechanische middelen beschikbaar zijn, kunnen die worden ingezet om de schuttersputten met elkaar te verbinden tot een loopgraaf (zie afb. 5).

Afb. 5 Minimale voorbereidingstijd (schematisch)

A gevechtspositie, **B** onderkomen, **C** reserve-gevechtsposities, **D** verbindingsloopgraaf

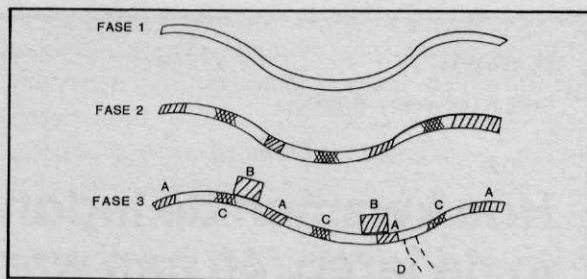

Na het voltooiën van de loopgraven kunnen ze met elkaar worden verbonden door verbindingsloopgraven binnen het peloton en het team, zodat een loopgravensysteem ontstaat. Zodra er meer voorbereidingstijd beschikbaar is, kunnen de mechanische middelen initieel worden ingezet (na de noodzakelijke verkenningen) en graven de bezettingen van de steunpunten in een latere fase hun gevechtsoptellingen en onderkomens (zie ook afb. 6).

Door deze wijze van handelen is het mogelijk prioriteiten te stellen voor het beschikbare personeel. Het gebruik van loopgraafmachines staat toe gelijktijdig een eerste en tweede strook voor te bereiden waarbij bv. in de eerste strook een maximaal aantal „handen” wordt ingezet en in de tweede strook een maximaal aantal graafmachines. Hierdoor kunnen de opstellingen in de eerste strook aanmerkelijk sneller gereed zijn, waarna aanleg van loopgraven, ook tijdens een korte voorbereidingstijd, vrijwel altijd mogelijk zal zijn.

Conclusies

Uit het voorgaande blijkt dat het gebruik van loopgraven tot op het niveau van het team vrijwel altijd voordelen biedt ten opzichte van het gebruik van schuttersputten. Een aantal voor het gevecht essentiële elementen kan aanmerkelijk verbeter-

Afb. 6 Ruime voorbereidingstijd (schematisch); legenda als bij afb. 6

ren, zoals commandovoering, controle en het uitvoeren van verzorgingstaken. Dat pleit voor het gebruik van loopgraven bij het verdedigende gevecht door de eenheden van het legerkorps. Daartoe is de verwerving van een zódanig aantal hulpmiddelen noodzakelijk dat binnen de beschikbare tijd loopgraven tot op het niveau van het team kunnen worden aangelegd, zowel in de eerste als in de tweede strook van het bataljon. Vóór die verwerving van adequate mechanische hulpmiddelen kan echter met behulp van grote spaden en de beschikbare graafmachines al worden overgegaan tot de aanleg van loopgraven. Onder bepaalde omstandigheden zal echter het gebruik van schuttersputten — in ieder geval aanvankelijk — noodzakelijk zijn. Daarbij kan men denken aan het organiseren van een consolidatie na het uitvoeren van een tegenaanval. Het is niet waarschijnlijk dat dan alsnog kan worden overgegaan tot het aanleggen van loopgraven.

Literatuur

- J. B. A. Bailey — The case for pre-placed defenses. *Int. Def. Rev.* (1984)(7)887.
 G. Bazek — Der Jägerzug in der Verteidigung. *Truppendienst* (1979)(2)112.
 G. C. Brown — On omens and oracles. *Mil. Rev.* 62(1982)(9)52.
 W. Fowler — Field defenses. The underground war. *Defence* (1986)(2)89.
 R. Graves — *Goodbye to all that*. Penguin Books Ltd, Londen (1929).
 J. Keegan — *The face of battle. A study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. Penguin Books Ltd, Londen (1979).
 R. W. Kovacic — Attacking a strongpoint. *Armor* (1983)(1/2)17.
 A. Lamparter — Geländeverstärkung für die Abwehr. *Techn. Rundschau* (1982)(17).
 H. A. Kratz — Feldbefestigungen, insbesondere in be-

- siedelten und bewaldeten Räumen. *Kampftruppen* (1976)(4).
 D. W. Rhyne — War in the lithosphere. *Army* (1986)(8)60.
 A. S. Stutz — Zum heutigen Konzept der Geländeverstärkungen. *Techn. Mitt. f. Sappeure, Pontoniere und Mineure* (1984)(48)92.
 M. L. M. Urlings — Beschermingsmaatregelen in het toekomstige gevecht. *Mil. Spect.* 149(1980)(9)407.
 E. E. A. Cruijsbers en J. H. C. Zwaneveld — *Dekkingen*. PML, Rijswijk (1980) (confidentieel).
Standard obstacles. US Army Test and Evaluation Command, Maryland (1980).
Field fortification (FM 5-15). Headquarters Army, Washington DC (1972).
 P.S. Ivanov e.a. — *Fortification of fire positions* (techn. vert.). Moskou (1961).
Voorschrift Inrichten stellingen, dl 9. KMA, Breda (1931).
VS 2-1386 Gevechtshandleiding.
VS 7-210 Pantserinfanteriebataljon.

H. Wagner

Griffith University, Brisbane

Hoe kwamen de Indonesische strijdkrachten in de jaren '40 aan wapens?

Tijdens de poging tot herovering van hun vroegere kolonie, Nederlands Oost-Indië, maakten Nederlandse strijdkrachten in de jaren 1945-'49 vele duizenden wapens en grote hoeveelheden ander militair materieel buit op hun tegenstanders, de ongeregelde en beroepsstrijdkrachten van de jonge Republiek Indonesië. Desondanks, en ondanks een Nederlandse blokkade van de Indonesische archipel, waren de Indonesische strijdkrachten in staat hun voorraden wapens, munitie en militair materieel aan te vullen en zodoende niet alleen hun verliezen te compenseren, maar ook nieuwe eenheden uit te rusten en in bestaande eenheden de bewapening van de manschappen te verbeteren. Derhalve getroostten de Nederlandse militaire inlichtingendiensten zich ontzaglijk veel moeite om erachter te komen waar die wapens vandaan kwamen.

In beslag genomen Japanse wapens

Toen in augustus 1945 de Republiek Indonesië werd uitgeroepen, waren grote hoeveelheden wapens in handen van de Indonesische leden van de Vrijwillige Afweer (de PETA, *Pembela Tanah Air* = verdedigers van het vaderland). Deze gingen verloren toen de Japanners de PETA-eenheden ontwapenden. De revolutie begon dus net op een tijdstip dat de Republiek te kampen kreeg met een

ernstig tekort aan wapens. Dientengevolge was een van de voornaamste doelstellingen van de aanhangers van de Republiek zichzelf van wapens te voorzien voor de komende *perjoengan* (strijd). Na de capitulatie kwamen de Japanners hen te hulp door zich terug te trekken in hun kampementen en de Indonesische politie van vuurwapens te voorzien met de bedoeling dat die de orde in de steden zou handhaven. Het merendeel van die wapens werd door de pro-Republikeinse politie overgedragen aan de Republikeinse strijders. De Nederlanders kwamen daarachter toen ze het bewind overnamen van de Engelsen en probeerden de politie te ontwapenen: er bleken maar weinig wapens meer in beslag te kunnen worden genomen.

In september 1945 was aan rebellerende *pemoeda* (jongeren) toegang verleend tot Japanse opslagplaatsen van wapens en voorraden in Soerabaja op Oost-Java. Tegen het uitdrukkelijke bevel van de geallieerden in hadden de Japanse strijdkrachten in Midden-Java, die sympathiseerden met de Republiek, eveneens toegestaan dat hun wapen- en munitievoorraden door de Indonesiërs in bezit werden genomen. De garnizoenen in Magelang en Solo speelden een aanzienlijke hoeveelheid wapens door naar de onafhankelijkheidsbeweging. In Poerwokerto lieten de Japanners genoeg wapens en munitie achter om er zes bataljons mee uit te rusten.

Er werd beweerd dat de Japanners meer dan zestig jachtvliegtuigen hadden overgedragen aan *pemoeda* en hen tot piloot hadden opgeleid. De Nederlandse rapporten daaromtrent, die vermelden dat in oktober 1945 twintig bruikbare Japanse vliegtuigen door de Indonesiërs in Djokjakarta waren overgenomen, lijken echter geloofwaardiger. Het infanteriegarnizoen in Djokjakarta had al enige tijd daarvoor afstand gedaan van zijn wapens. In Banjoemas op West-Midden-Java werden de Japanners „ertoe overgehaald” een „enor-

De nevenstaande bijdrage is de geautoriseerde vertaling, door de Hilversumse publicist C. A. J. Schröders, van een lezing gehouden door een medewerker van de „School of Modern Asian Studies” (Griffith University, Brisbane/Australië), tijdens de 6e Nationale conferentie van de Asian Studies Association of Australia, aan de universiteit van Sydney, in mei 1986. De redactie is van mening dat het interessant is een aspect van onze koloniale geschiedenis eens met de ogen van een buitenstaander te beschouwen.

me geheime voorraad wapens" zonder slag of stoot aan pemoeda over te dragen: meer dan genoeg om een hele divisie uit te rusten en de resterende wapens naar andere delen van Java te kunnen zenden. Ook in andere steden en gedeelten van Java werden door de Indonesiërs Japanse wapens in de wacht gesleept.

Evenals op Java kwamen de Indonesische verzetsstrijders op Sumatra op een aantal manieren in het bezit van wapens uit Japanse voorraden: door „opretteachtige overvallen" op Japanse garnizoenen, door ze van Japanners te kopen, en door ze af te nemen van Japanse deserteurs. Volgens informanten van de inlichtingendienst van de Nederlandse strijdkrachten hadden de Japanners te lage opgaven gedaan van de hoeveelheden wapens die ze in hun bezit hadden en zouden moeten inleveren. Een deel ervan hadden ze verborgen gehouden en later aan de Indonesiërs gegeven. Op Celebes meldden de Japanners aan de zojuist aangekomen Australische strijdkrachten dat hun wapens waren gestolen, hoewel ze die in feite clandestien aan de Indonesiërs hadden doorgespeeld. Japanse voorraden waren echter niet de enige bronnen waaruit de Indonesiërs putten om hun arsenaal op te bouwen. Zo werd bijvoorbeeld gemeld dat 200 karabijnen, een aantal revolvers en tientallen kisten handgranaten waren gestolen uit een school voor wapensmeden. Andere niet-Japanse wapens kwamen in Indonesische handen door de slordige manier waarop de Japanners de wapens die ze in 1942 op het KNIL en de geallieerden hadden buitgemaakt, onbewaakt hadden laten liggen terwijl ze de Nederlandse strijdkrachten achtervolgden. Die wapens waren tijdens de Japanse bezetting door de Indonesiërs verborgen gehouden en pas na de Japanse capitulatie weer te voorschijn gehaald.

Volgens het Chineestalige dagblad *Singpo* vertelde Soekarno aan de hoofdredacteur van dat blad dat ongeveer de helft van alle Japanse wapens op Java in handen van de Indonesiërs was gevallen. Of die verklaring nu propaganda was om de Nederlanders te waarschuwen dat ze konden rekenen op flink wat verzet als ze zouden trachten de Republiek omver te werpen, of inderdaad de ware hoeveelheid overgedragen wapens benaderde, toch moet rekening ermee worden gehouden dat alleen al op Java meer dan 70.000 Japanse soldaten gestationeerd waren geweest en dat de Japan-

se opslagplaatsen (hoewel niet allemaal door de Indonesiërs overgenomen) niet alleen reservevoorraden bevatten, maar ook wapens die in 1942 op het KNIL waren buitgemaakt. Daaronder waren o.a. wapens die eerder in handen van de Engelse strijdkrachten waren gevallen tijdens de campagne tegen de Italiaanse strijdkrachten in Noord-Afrika en die vervolgens in 1941 naar Indonesië waren verscheept om hulpeenheden van het KNIL te bewapenen omdat men daar een Japanse aanval verwachtte.

Het lijkt daarom aannemelijk dat het merendeel van de wapens van wat later de TNI (*Tentara Nasional Indonesia* = nationale Indonesische strijdkracht) zou worden genoemd en van de onafhankelijk opererende guerrilleroformaties gedurende de periode van september 1945 tot begin 1946, afkomstig was uit Japanse voorraden. Springstoffen, landmijnen, handgranaten en vliegtuigbommen van allerlei makelij waren eveneens oorspronkelijk uit Japanse voorraden afkomstig. De hoeveelheden waren zo groot dat, ondanks voortdurend verbruik van munitie en springstoffen, Japanse vliegtuigbommen en landmijnen zelf in 1949 nog het leeuwedeel vormden van de wapens die voornamelijk verantwoordelijk waren voor verliezen aan Nederlandse manschappen en materieel.

Wapens bemachtigd op de vijand

Hoewel de aankomst van geallieerde troepen in Indonesië een uitdaging betekende aan het adres van de Republiek, ontstond daarmee tegelijk een nieuwe bron van wapens voor de strijdkracht van de Republiek. Op Borneo en de eilanden van Oost-Indonesië, waar de Indonesiërs heel wat minder goed waren bewapend dan op Java, waren de nationalistenaar verluidt in staat van Australische soldaten Owen-mitrailleurs te kopen. Indonesische havenarbeiders die wapens en uitrustingsbenodigdheden losten voor nieuw gevormde KNIL-eenheden, slaagden erin onder de neus van de Nederlanders een aantal handvuurwapens te stelen. Ook werden wapens „verloren" door soldaten van het *Mangkoenegaran*-legioen (legioen van de prins), meestal als zij op wacht stonden, en door Javaanse kort-verbandsoldaten die in Nederlandse legereenheden dienden (*barisan*-troepen, zoals de Nederlanders ze noemden); die soldaten

sympathiseerden vaak met de Republikeinen die, op hun beurt, de op die manier „verloren” wapens best konden gebruiken.

Soldaten uit India, die deel uitmaakten van de strijdkrachten van Mountbattens Zuidoost-Azië-Commando, en die in Indonesië werden gestationeerd om de capitulatie van de Japanse strijdmacht te aanvaarden en de APWI (Allied Prisoners of War and Internees) te bevrijden, waren de Republiek eveneens gunstig gezind en stonden vaak wapens af, soms als betaling aan plaatselijke *koepoe-koepoe malam* (nachtvlinders, ofwel prostitueés). Republikeinse krijgers bemachtigden ook aanzienlijke hoeveelheden van de wapens die de Britten aan de Indonesische politie hadden verstrekt met de bedoeling dat deze hen zou bijstaan bij het handhaven van de orde gedurende de tijd dat de Britse troepen zó dun waren gezaaid dat ze nauwelijks in staat waren enig gezag uit te oefenen in de paar steden die ze bezet hielden. Vele van deze wapens werden als „verloren” opgegeven tegen de tijd dat de Nederlanders het bestuur van de Britten overnamen.

Een geliefd doelwit voor aanvallen van de ongeregelde Republikeinse strijdkrachten, en zodoende een voortdurende bron van Nederlandse wapens, waren de niet-Europeanen die in dienst stonden van de Nederlandse politiekorpsen of als bewakers optraden op Nederlandse plantages en bij commerciële ondernemingen. Meer dan eens gebeurde het dat ondernemingswachten zich hun wapens lieten afnemen zonder tegenstand te bieden wanneer ze werden bedreigd of ertoe „overgehaald” door guerrillero’s die slechts met messen waren gewapend. Zo verloren de Nederlanders bijvoorbeeld in een periode van drie weken (8 december 1948 tot 1 januari 1949) 290 geweren, vijf mitrailleurs en tien revolvers door desertie en door guerrilla-aanvallen op afgelegen Nederlandse posten die niet door het leger werden beschermd; met andere woorden: genoeg wapens om er drie infanteriecompagnieën mee uit te rusten.

Op de duur deserteerden hele groepen van de HAMOT (Harer Majesteits Ongeregelde Troepen) met medeneming van hun wapens. Om een voorbeeld te noemen: drie van die detachementen in Nederlandse dienst, elk 40 man sterk, liepen (na hun commandanten te hebben vermoord) met al hun wapens en munitie over naar de Republikeinse kant. Herhaaldelijk werden door de Nederlan-

ders leden van de *Lasikar Rakiat* (Republikeinse volksmilitie) gevangen genomen, die dan, hoe ongelooflijk het ook moge klinken, van wapens werden voorzien en teruggestuurd naar hun eenheden. De bedoeling was dat ze hun kameraden zouden overhalen over te lopen naar de Nederlandse kant.

Niet alle wapens kwamen zo gemakkelijk in handen van de Indonesiërs. Om slechts een incident te noemen: in Ambarawa vochten zij met de Britse strijdkrachten en maakten daarbij uiteindelijk een licht kanon (tweeponder), twee mitrailleurs en een geweer buit. Door dergelijke acties, of door Britse soldaten in de val te lokken als die op hun eentje in Djakarta of in een andere door hen bezette stad gingen stappen — waarbij ze van hun wapens werden beroofd — werd het arsenaal van de Indonesiërs doorlopend uitgebreid. Nederlandse gevechtspatrouilles verloren eveneens wapens aan de guerrillero’s. Niettemin, hoewel er legio rapporten waren van patrouilles die uit een hinderlaag werden aangevallen, waren de *pejoeang* (krijgers) slechts af en toe in staat op deze manier wapens buit te maken.

Er waren echter ook gevallen waarbij geallieerde strijdkrachten het jonge Indonesische leger doelbewust van materieel voorzagen. In één geval droegen ze een groot aantal nieuwe vrachtwagens over aan de Republiek om de evacuatie van de APWI te bespoedigen. Vele van die vrachtwagens werden weer door de Nederlandse strijdkrachten „heroverd” tijdens de Eerste politionele actie. Er zaten TNI-nummerplaten op hetgeen, tot grote ergernis van de Nederlanders, aantoonde dat ze aan hun bestemming waren onttrokken en werden gebruikt voor het vervoer van Indonesische troepen. De Nederlandse soldaten waren ook woedend toen (na ondertekening van de Van Rooyen-Roem-overeenkomst) door het Nederlandse gezag 600 nieuwe geweren werden verstrekt aan de in Djokjakarta teruggekeerde Republikeinse regering voor de handhaving van de orde in het door haar herwonnen gebied.

Wapensmokkel

Al waren al die bronnen van wapens van belang, zij waren bij lange na niet voldoende om elke Republikeinse strijder in het strijdgebied te voorzien

van een vuurwapen. De getalsverhouding tussen manschappen en wapens werd nog kwalijker voor de Republiek door het verlies van wapens tijdens de beide politionele acties, bij schermutselingen en door veelvuldige Nederlandse zuiveringsacties. Ook werden wapens onbruikbaar ten gevolge van achteruitgang door de tropische omstandigheden (of door in een greppel te worden gegooid — om ze te verbergen voor een Nederlandse opsporingsploeg — waaruit ze dan later weer werden opgevist) en, in de handen van ongeoeffende gebruikers, door gebrek aan onderhoud. Het niet voorhanden zijn van onderdelen en goed bevoorradede wapenfabrieken droeg eveneens bij aan het Republikeinse tekort aan wapens. Het werd derhalve absoluut noodzakelijk dat de Republiek nieuwe bronnen van wapens aanboorde.

In de eerste maanden, en zelfs jaren, na de Tweede Wereldoorlog lagen de opslagplaatsen van de geallieerden boordevol met overtollige wapens en militaire voorraden. Grote hoeveelheden van die als verouderd beschouwde wapens werden vernietigd of uit de weg geruimd (in zee gegooid); andere werden verkocht aan bona fide wapenhandelaren (of aan individuen die zich als zodanig voordeden) terwijl nog weer andere ter beschikking werden gesteld van bevriende naties die niet de middelen bezaten om de (dure) allernieuwste generatie van wapentuig te kopen. Sommige bewijsstukken doen vermoeden dat het merendeel van de conventionele wapens en militaire voorraden die waren gebruikt, of nog in gebruik waren, bij de geallieerde strijdkrachten (of door hen waren buitgemaakt) legaal en/of illegaal verkrijgbaar was voor kopers die over de nodige financiële middelen beschikten om de aankoop en het vervoer ervan te organiseren.

Blijkbaar kon bijna alles wat de Republikeinse strijdkrachten nodig hadden, dichtbij, in Singapore, worden gekocht. Er bestond alleen behoefte aan geld. Wapens, vrachtwagens, uniformen, enz., waren verkrijgbaar in de Filippijnen door bemiddeling van niet-Indonesische kooplieden. Men hoeft zich dus niet erover te verwonderen dat de Republiek in staat was de hand te leggen op niet alleen maar verouderde wapens. Dat kan worden ontleend aan rapporten van Nederlandse eenheden die aanduiden dat splinternieuwe wapens werden buitgemaakt, en waarin wordt geconstateerd dat in scherven van mortiergranaten die in het

strijdgebied waren gevonden, plaats en datum van fabricage waren gestanst, zoals „USA 1948”.

Reeds in 1946, en tot bijna eind 1949, werden allerlei (gewoonlijk verouderde) wapens en militaire voorraden in Singapore aangeschaft en naar Sumatra en Java gesmokkeld. Zo werden bijvoorbeeld in juni 1948 drie jeeps voor de A-brigade van de TNI in Sumatra door middel van ruilhandel in Singapore verkregen. De Indonesiërs leverden daarbij 900 kg rijst in ruil voor elke jeep, maar de meeste leveranciers van wapens eisten contante betaling. Aangezien de Republiek echter geen noemenswaardige reserves van vreemde valuta tot haar beschikking had en niet in staat was vrijuit goederen te exporteren om die te verkrijgen, was zij genoodzaakt haar toevlucht te nemen tot clandestiene operaties.

De snelste manier om een lading te vervoeren was per vliegtuig, hoewel, wegens het beperkte laadvermogen van een vliegtuig, de lading klein maar waardevol moest zijn, en geschikt om (in Singapore of waar dan ook als Republikeinse contactmensen een markt ervoor konden vinden) snel in contanten te worden omgezet. De opbrengst kon dan worden gebruikt voor aankoop van wapens (of andere zaken waaraan de Republiek behoefte had) en voor dekking van de vervoerkosten (tenzij daarvoor vliegtuigen of schepen werden gebruikt die in handen van de Republiek waren). Dientengevolge speelde het gebruik van vliegtuigen, ondanks zekere beperkingen, een belangrijke rol in de pogingen van de Republiek om aan de benodigde wapens te komen.

Zowel op de route Djokjakarta-Atjeh-India als op andere routes werden regelmatig twee Dakota's (met de registratienummers RI-001 en RI-007) gebruikt voor het vervoer van wat de Nederlanders als „smokkelwaar” beschouwden. Voor hetzelfde doel gebruikten ze lichte AVRO-Ansonvliegtuigen die begin 1948 door de Republiek waren aangeschaft. In Sumatra konden Republikeinse vliegtuigen gebruik maken van ruim 40 vliegvelden om te landen. Volgens Nederlandse bronnen werd een Catalina-vliegboot (PBY5/RI-005) uitsluitend voor smokkelen gebruikt. Nog weer een ander vliegtuig, een Douglas C7 (RI-002), opereerde eveneens uit Republikeins gebied. De Nederlanders registreerden rechtstreekse vluchten tussen Manilla en Djokjakarta (tussen andere ongeregelde internationale vluchten van RI-002 door). Het

feit dat dit vliegtuig, toen het boven Sumatra verongelukte, behalve de bemanning en 14 Indonesische passagiers, 2500 kg vracht vervoerde, wijst erop dat die lading zeker niet alleen uit handbagage bestond.

Om te voorkomen dat hun zendingen door de Nederlanders zouden worden onderschept, sloot de Republiek op 15 mei 1948 een overeenkomst met Pacific Overseas Air Services (POAS) in Bangkok. Men kwam overeen twee vluchten per maand uit te voeren van Thailand via Boekittinggi, Pekanbaru en andere nader te bepalen vliegvelden op Sumatra naar Djokjakarta en terug. In december 1948 vervoerde een POAS-vliegtuig zilver ter waarde van \$ 100.000 van Djokjakarta naar Manilla. Hoewel nergens staat beschreven dat die speciale zending zilver tot doel had wapens of militaire voorraden aan te schaffen, toont dit aan dat de Republiek in staat was fondsen voor dat doel te verkrijgen.

De Republikeinse archieven bevatten een groot aantal gegevens die erop wijzen dat opium, dat niet veel weegt en gemakkelijk is te verstoppert, werd verkocht in Singapore en Maleisië. Er zijn genoeg bewijsstukken om aan te nemen dat met het smokkelen van opium aanzienlijke bedragen werden bijeengebracht. In september 1948 bedroeg het tegoed bij slechts drie (Chinese) handelaren 2.593.000 Straits dollars. Hoewel niet al dergelijke tegoeden door de Republiek zelf werden geïncasseerd, werd blijkbaar genoeg geld vergaard om de Republikeinse strijdkrachten te voorzien van een voortdurende stroom van wapens en munitie (waarmee niet is gezegd dat met de opbrengsten van de verkochte opium uitsluitend wapens werden gekocht).

Een aantal illegale wapentransacties ging niet door omdat de Indonesiërs niet tijdig het geld bij elkaar konden krijgen voor de laatste aanbatalingen op de wapens die al voor hen waren gereserveerd, waardoor ze bovendien hun eerdere aanbatalingen verloren. Eén keer werden zelfs 600 verouderde 20mm-mitrailleurs, die op bevel van de Engelsen op zee overboord hadden moeten worden gezet, maar die in plaats daarvan waren bestemd om *onderweg* door corrupte ondernemers uit Singapore op Indonesische vaartuigen te worden overgeladen, inderdaad op Brits bevel in zee gedumpt toen de Indonesiërs in gebreke bleven op de overeengekomen tijd ervoor te betalen. Een

aantal Republikeinse eenheden zorgde zelf voor hun bevoorrading met wapens en munitie. Ze betaalden daarvoor met de opbrengst van de verkoop van opium dat hun op bevel van het Ministerie van Defensie ter beschikking was gesteld door de Republikeinse Opium Administratie.

Goud was eveneens een bron van inkomsten voor de Republiek. Dat bleek toen in oktober 1947 de Nederlanders te weten kwamen dat, ten behoeve van wapenaankopen in Singapore, twee kilogram goud was verkocht voor 9500 Straits dollars. Tegen toen gangbare zwarte-marktprijzen konden daarvoor 95 geweren of 20 lichte mitrailleurs of 12 zware mitrailleurs worden gekocht.

Er zijn aanwijzingen dat gelden, buiten Indonesië bijeengebracht door „vrienden van de Republiek”, ter beschikking zijn gesteld aan Indonesiërs die vanuit Singapore opereerden, zoals de £ 50.000 die in 1947 in Australië werden ingezameld bij een daar door de Indonesische vakbond van zeelieden gehouden collecte. Weer andere bedragen, waarmee (in juni/juli 1948) wapens konden worden gekocht voor de 461.000 man van de TNI, waren verkregen door tabak, vanille, rijst, rubber, suiker en andere produkten naar Singapore te verscheppen. Vijf „tochtjes”, waarbij dergelijke waren van Djambi naar Singapore werden gesmokkeld, brachten in datzelfde jaar 58.000 Straits dollars op.

Tijdens het Britse interregnum hadden de Nederlandse schepen in het begin het consigne 25 zeemijlen (45 km) uit de kust te blijven. Hoewel dat al vlug tot 5 zeemijlen werd gereduceerd (en soms door de Nederlanders geheel genegeerd), gaf het Indonesische vaartuigen voldoende bewegingsvrijheid om havens in en uit te glippen, vooral onder de dekmantel van de nacht. Als schepen eenmaal open zee hadden bereikt (ten slotte vastgesteld op 3 zeemijlen uit de kust) konden de Nederlanders ze niet meer aanhouden of doorzoeken. Dientengevolge werden schepen van allerlei makelij en afmetingen het middel waarmee niet alleen Indonesische patriotten maar ook profiteurs van diverse nationaliteiten wapensmokkel bedreven.

Een paar specifieke voorbeelden, ontleend aan Nederlandse archiefstukken, kunnen aantonen hoe de Indonesiërs in staat waren (voornamelijk in Singapore) wapens en uitrustingsbenodigdheden aan te schaffen, hoewel door tussenkomst van

de Engelsen of Nederlanders niet alle aanwinsten de Republikeinse strijdkrachten bereikten. De vrachtboot „Marian Bee” (die onder Britse vlag voer) vervoerde tijdens een enkele reis naar Tegal 1400 geweren, luchtafweergeschut en uitrustingsstukken voor een heel bataljon. Die wapens werden in oktober 1946 naar Djokjakarta overgebracht. Een Chinese vrachtboot uit Singapore smokkelde wapens die verborgen zaten in kisten met zeep. Een *tongkang* (sampan, een veel gebruikte zeilboot) die begin 1947 door een Nederlandse patrouilleboot voor de kust van Sumatra werd aangehouden, had een lading van 2 lichte Japanse mitrailleurs, 4 Britse Brennguns, 15 revolvers, een kist ammunitie, 2000 uniformbroeken en 4000 hemden aan boord. Later in dat zelfde jaar werd in de buurt van Palembang door een Nederlandse patrouilleboot een Republikeins landingsvaartuig aangehouden; aan boord bevonden zich 4300 Japanse helmen, gasmaskers en Engelse uniformen. In januari 1947 kwamen de Nederlanders te weten dat de Indonesiërs 200 schepen van verschillende makelij gebruikten om te smokkelen. Daaruit maakten zij met een zekere realiteitszin op, dat zeer waarschijnlijk een veelvoud van dit aantal werd gebruikt voor de wapensmokkel. De Nederlandse inlichtingendienst wist ook dat per week vier tongkangs uit Singapore in Indragiri aankwamen. Naar schatting (op grond van hetgeen werd onderschept) slipten per week ongeveer 50 geweren plus nog andere wapens door de Nederlandse blokkade.

De Nederlanders waren slechts af en toe in staat een Indonesisch vaartuig aan te houden. Bij zo'n gelegenheid legden ze beslag op 7 motorvoertuigen, 10 motorfietsen, een aantal draagbare radiozendontvangers, 40 ton aan geweren en mortieren, 20 mitrailleurs, 10 kisten met revolvers en 9 kisten met munitie. Een andere keer, toen het motorschip „Aman” de Siak-delta naderde, konden zij 17 nieuwe Engelse geweren, munitie, mortiergranaten, seinlampen en andere uitrustingsstukken verbeurd verklaren.

Ondanks krachtige tegenmaatregelen van de Nederlanders slaagde de Republiek erin schepen in haar bezit te krijgen waarmee ze de Nederlandse zeeblokkade kon doorbreken. In 1947 stelden Chinese contacten de Republiek in de gelegenheid van de marinebasis in Singapore drie motorboten

in ontvangst te nemen die snelheden van 15 tot 20 mph konden ontwikkelen en zodoende in staat waren de Nederlandse patrouilleboten te ontwijken. Majoor Ali Djajeng Prawiro van de ALRI (*Angkatan Laut Republik Indonesia* = de Republikeinse marine) doorbrak met een van die vaartuigen herhaaldelijk de Nederlandse blokkade.

Smokkelaars bedachten ook manieren om hun illegale lading verborgen te houden, zelfs in geval ze zouden worden doorzocht door personeel van de Nederlandse patrouilleboten (de Nederlanders hadden geproclameerd dat voor de duur van de strijd tegen de revolutionairen alle Indonesische wateren onder hun jurisdictie vielen). Waterdichte vaten met wapens erin werden onder de waterlijn meegesleept. Sampankapiteins zetten de machines af zodra een Nederlands schip in zicht kwam en lieten de bemanning roeien.

Men vond wapens, verborgen onder een lading kalk. Voertuigen werden vaak gedemonteerd binnengesmokkeld. Vaten met dieselolie, waarin verborgen ruimten waren aangebracht, werden gebruikt om palmolie te smokkelen. Palmolie was één van de producten die de Nederlanders als hun eigendom beschouwden op grond van het feit dat ze afkomstig was van vroeger door Nederlanders beheerde plantages die door de Republikeinen in bezit waren genomen; de export ervan was dus verboden. Suiker, eveneens een verboden exportartikel, werd gesmokkeld in zakken die weer in andere zakken met (niet nader omschreven) noten waren gestopt. Zelfs als men zo'n zak doorstak, kon men niet zien dat in het midden suiker zat.

Hoe ver de Nederlandse inlichtingendiensten bereid waren te gaan om de bronnen van de wapens van de Republiek te ontdekken, kan worden beoordeeld aan de hand van rapporten van de CMI (Centrale Militaire Inlichtingendienst) waarin wordt beweerd dat de diefstal van 5 ton Lee Enfield-, licht- en pantsergranaten van de legeropslagplaats te Mangalore (in de buurt van Seymour, Australië) in verbinding kon worden gebracht met de Republikeinse handelsvertegenwoordiger in Australië, al had die zelf de Australische nationaliteit. Hoewel het desbetreffende rapport meer speculatief dan strikt feitelijk is, lijkt het waarschijnlijk dat die gevolgtrekking geloofwaardiger is dan de elders te berde gebrachte schimpscheut dat Au-

stralische jagers op kangoeroes zeker pantsergranaten nodig hadden.

Wapenfabricage door de Indonesiërs

Een klein maar niettemin aanzienlijk deel van de gebruikte wapens werd door de Indonesiërs zelf gefabriceerd. In een groot aantal fabrieken, verspreid over heel Java en Sumatra, en welks bestaan de Nederlanders bekend was, vervaardigden de Indonesiërs een heel assortiment wapens, munitie en andere militaire benodigdheden. Daaronder waren primitieve wapens zoals gladloopsgeweren, voorladerkanonnen (die deden denken aan Napoleontisch geschut), en pistolen die vaak gevaarlijker bleken voor de man die ermee schoot dan voor degene op wie werd geschoten.

Meestal was de kwaliteit van die wapens, munitie en springstoffen slecht (hoewel sommige wapens van zeer goede kwaliteit waren, maar dan was de kwantiteit weer gering), en hetzelfde gold ook voor de fabricage van lichte mitrailleurs (kopieën van de Stengun). De lopen werden gemaakt van minderwaardig staal en verbogen al na het afvuren van een paar salvo's. Over het geheel genomen was het assortiment van gemaakte wapens en munitie echter zeer breed en daardoor werden de Indonesische guerrillero's de middelen verschaft om de strijd voort te zetten.

Het effectiefst waren de zelfgemaakte mortieren, heel ongebruikelijke mortiergranaten, Molotovcocktails, handgranaten, (houten) landmijnen, en vliegtuigbommen omgebouwd tot landmijnen.

Met deze wapens werd ongetwijfeld grote schade toegebracht aan de Nederlandse verbindingen (bruggen, telegraafinstallaties, spoorwegen, bevoorradingskonvoeien), bezittingen (plantages, fabrieken, regeringsgebouwen, en zelfs huizen van mensen verdacht van collaboratie met Nederlandse burgerlijke of militaire autoriteiten) en militaire voertuigen (vrachtwagens, gepantserde verkenningwagens, met lichte mitrailleurs bewapende voertuigen en zelfs Stuarttanks). Ook waren het deze wapens waarmee zij de Nederlanders de meeste verliezen aan manschappen toebrachten.

Een aantal van de grondstoffen voor dit wapentuig was overal volop beschikbaar: flessen, glazen ci-

linders, weggegooide etensblikken, en benzine. Gewone bouwstenen en stukjes oud ijzer werden gebruikt bij het maken van handgranaten. Hoewel het meeste van dit wapentuig werd gemaakt op vergelijkbare wijze als gebruikt door de verzetsmensen in Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog, is het de moeite waard op dit punt één curiosum te noemen, nl. het „Republiek Indonesië katapultgeweer”, dat uitsluitend door de Indonesische guerrillero's schijnt te zijn gebruikt. Dat geweer bestond uit een stuk hout waaraan een „echte” bajonet was bevestigd. Met een katapultmechanisme werd een „volksbom”, die uit een mengsel van klei en glassplinters bestond, naar het doel geschoten.

Niet alleen door het gebrek aan geavanceerde fabricagemiddelen werden de Indonesiërs gedwongen tot het maken van houten landmijnen. Ze hadden al vlug gemerkt dat met mijndetectors voorwerpen die niet van metaal waren niet konden worden getraceerd. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat (in het algemeen) de ervoor gebruikte bestanddelen van minderwaardige kwaliteit waren en dat de desbetreffende mortier- en handgranaten, mijnen, enz. dan ook vaak niet ontploften (zoals de Nederlandse „geadresseerden” vaak opgelucht meldden). De zg. „trekbommen” bleken veel trefzekerder. Dat waren Japanse vliegtuigbommen die in Indonesische werkplaatsen waren veranderd. In het slagpinmechanisme werd een gat geboord en daarin werd dan een bout bevestigd. Met een touw of met ijzerdraad (vaak meer dan een kilometer lang) kon op afstand die bout worden weggetrokken. Een grote, boven op de bom geplaatste steen duwde het slagpinmechanisme dan naar beneden, waardoor de bom ontplofte.

Samenvatting

Samenvattend kan worden gesteld dat het gros van de Indonesische wapens, munitie en militaire uitrusting in de jaren '40 afkomstig schijnt te zijn geweest uit Japanse bronnen en uit KNIL-voorraden uit de Tweede Wereldoorlog. Als men in overweging neemt dat de TNI (met inbegrip van de guerrilla-eenheden) gemiddeld meer dan 400.000 man sterk was, en dat de Nederlanders doorlopend waarnamen dat de verhouding manschap-

pen:wapens bij de Indonesiërs, zelfs tijdens het prille begin van de strijd — eveneens gemiddeld — vier op één bedroeg, dan kan daaruit worden afgeleid dat ze ongeveer 100.000 vuurwapens in handen hebben gekregen.

Later was de Republiek (niettegenstaande aanzienlijke verliezen) in staat haar arsenaal, door aankopen van buiten Indonesië en door het aanmaken (hoe primitief dan ook) van genoeg wapens en springstoffen, geleidelijk uit te breiden, waardoor ze niet alleen de strijd kon voortzetten maar uiteindelijk (door, te midden van andere overwegingen, de algemene bezorgdheid over het groeiende aantal doden en gewonden onder de haar bevechtende strijdkrachten) de Nederlandse regering dwong te erkennen dat het Indonesische verzet waarschijnlijk niet alleen door militaire acties kon worden gebroken.

Naschrift

Voor dit artikel is o.a. gebruik gemaakt van niet openbare Nederlandse archieven van het Algemeen Rijksarchief, het Centraal Archiefdepot van het ministerie van defensie, de Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf, en de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf. De Nederlandse archieven bevatten ook de archieven

van de Republiek Indonesië die in 1949 in beslag werden genomen toen de Nederlandse strijdkrachten Djokjakarta bezetten tijdens de Tweede politionele actie en die, na in Djakarta te zijn geëvalueerd, naar Nederland werden gezonden. De archieven van het Hoofdkwartier Generale Staf Nederlands Oost-Indië bevatten veel inlichtingenmateriaal van de Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) — de latere Centrale Militaire Inlichtingendienst CMI — alsmede rapporten van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, de Inlichtingendienst, de Veiligheidsdienst, de Counter Intelligence, de Sectie Inlichtingen in de staf van de territoriale troepencommandant, de Operationele Inlichtingen, de Veiligheidspolitie en de Bijzondere Politie met Slagkracht. Het netwerk van Nederlandse spionnen was zeer uitgebreid en omvatte niet alleen het gebied van de Republiek maar ook de meeste gebieden van Zuidoost-Azië en zelfs Australië. Ontvangen inlichtingen werden opgenomen in bestaande dossiers die zodoende doorlopend werden bijgewerkt en opnieuw geëvalueerd. Voor dit artikel zijn voorts nog gegevens ontleend aan de in de literatuuropgave vermelde publikaties.

Een volledige annotatie van de in deze bijdrage verwerkte gegevens is voor de geïnteresseerde lezer op aanvraag beschikbaar bij de vertaler.

Literatuur

- R. B. Cribb — *Jakarta in the Indonesian revolution 1945-1946* (diss.). University of London (1984).
P. F. Maas — *Indië verloren, rampspoed geboren*. De Bataafsche Leeuw, Dieren (1983).
Oost-Java (gedenkboek der 4e Infanteriebrigade). Bergmans, Tilburg (1950).
H. W. J. Picard — *De waarheid over Java*. Van Hoeve, Den Haag (1946).

- W. G. J. Rimmelink — The emergence of the new situation; the Japanese army after the surrender. *Kabar Serabang* (1978)(4).
S. Said — *The genesis of power: civil-military relations in Indonesia during the revolution for independence 1945-1949* (diss., ongepubl.). Ohio State University (1985).
T. Schilling — *Spoor, onze generaal*. Meulenhoff, Amsterdam (1953).

U bent lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap,

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

Gevechtskrachtanalyse NAVO/Warschau-Pact '87

In de inleiding van dit interessante artikel in „Wehrtechnik“ wordt gewezen op het nut van een klinische analyse van de wederzijdse gevechtskracht, niet alleen naar personele omvang, lokaties, organisatie, wijze van optreden en materieelbestand, maar ook naar politieke, macro-economische en industriële opvattingen en mogelijkheden binnen NAVO resp. Warschau-Pact. Nader wordt ingegaan op de verklaringen op 11 en 12 juli jl. van NAVO-zijde na de voorjaarsvergadering in Reykjavik met betrekking tot o.m. de reductie van de strategische kernmacht, de bewerkstelling van een stabiel niveau van conventionele middelen en de wapenbeheersing resp. ontwapening. Het eigenlijke veiligheidsprobleem van West-Europa — zo stelt „Wehrtechnik“ — is in feite de overmacht van het Warschau-Pact op het gebied van conventionele wapens en chemische bewapening. Vrij uitgebreid worden de politieke opvattingen en de militaire doctrines binnen NAVO en WP beschouwd, waarbij met name de geostrategische verschillen tussen Oost en West (met kaartafbeelding) worden belicht. De inleiding besluit met een uitwerking van de problematiek rondom mobilisatie en aanvulling. Vervolgens worden als eerste de landstrijdkrachten beschouwd. Daarbij zijn duidelijke staafdiagrammen van de meest essentiële wapensystemen opgenomen. De geweldige overmacht aan WP-zijde van pantservoertuigen en artillerie blijkt zonneklaar. Alleen op het ge-

bied van helikopters (transport en gevechtssteun) heeft de NAVO een duidelijke voorsprong. Er is onderscheid gemaakt naar (kern)parate, mobilisabele en aanvullingseenheden waarbij ook wordt gelet op (reeds) in Europa aanwezige strijdkrachten, te versterken door kortstondig te mobiliseren en snel verplaatsbare eenheden en eenheden die eerst na langere tijd ter beschikking staan. „Wehrtechnik“ constateert dat het voor NAVO ongunstige verschil in (conventionele) gevechtskracht na aanvulling aan beide zijden gedurende een bepaalde tijd nog ongunstiger wordt, wat mede wordt veroorzaakt door de verschillen in aanvoerroutes: over land resp. over zee. De (uiteindelijk) te bereiken personele en materiële sterktes zijn eveneens in diagrammen opgenomen.

Ten aanzien van de luchtstrijdkrachten wordt vastgesteld dat hoewel het WP kwantitatief ook hier de kroon spant (behoudens een gering NAVO-overwicht bij tactische luchtsteun: jachtbommenwerpers), de NAVO meer kwaliteit in huis heeft: betere opleiding en tactische inzetmogelijkheden. Het WP loopt deze achterstand evenwel snel in door modernisering van het bestand, verdubbeling van de nuttige lading, verdrievoudiging van het afstandsbereik van de jachtvliegtuigen met daarbij een aanmerkelijke hogere vliegsnelheid, vliegen op geringe hoogte met vermindering van radarherkenning en betere inzet bij dag, nacht en slecht weer.

De luchtverdediging wordt apart bekeken. Ook deze vergelijking valt voor de NAVO minder gunstig uit. Het voor de NAVO nadelige verschil in jachtvliegtuigen (verhouding 1:4) is opvallend. Vooral de invoering van de Mig-29 Fulcrum en de SU-27 Flanker geeft een geweldige extra versterking aan de beveiliging van offensieve operaties in de diepte door de tactische luchtstrijdkrachten.

Tot slot van de materieelvergelijking worden de marines behandeld. Na een korte opsomming van de desbetreffende taken/opdrachten worden de vier Europese randzeevloten van de Sovjet-Unie be-

schouwd, die de kern van de WP-vloot vormen. Voorts wordt de Pacific-vloot van de SU in haar opbouw bekeken, te zamen met de zg. hulpvloten van het Warschau-Pact (handel, visserij en oceanografie). Op een zelfde wijze worden dan de marinestrijdkrachten van de NAVO, de VS en Canada geanalyseerd. De vergelijking van de vloten wordt benaderd uit een sterktezakanalyse van de taakvervulling: daarbij komt bij de NAVO-eenheden met name de belangrijke rol tot uitdrukking die de aanvullingen van over de oceaan spelen: vliegvlootvloten voor (tactische) gevechtsvliegtuigen, op het land gestationeerde gevechts- en verkenningsvliegtuigen, met name tegen onderzeeboten en (varende) jagers tegen laatstbedoelde, zware dreiging, evenals schepen voor logistieke ondersteuning op zee. De sterkte van het WP ligt vooral in de Europese randzeeën (Noordzee, Oostzee, Zwarte Zee en Baltische zee).

De vergelijking in „Wehrtechnik“ gaat vervolgens nog in op de regionale, organisatorische aspecten van Noord-, Midden- en Zuid-Europa, daarbij gebruikmakend van duidelijke kaarten met relevante sterktegegevens.

Het is duidelijk dat in de wederzijdse vergelijking ook de niet-conventionele zaken een belangrijke rol spelen. Bijzonder uitgebreid wordt dan ook ingegaan op de wederzijdse nucleaire afschrikking.

Dan volgt een politieke, macro-economische beschouwing waarbij ook de capaciteiten van de wederzijdse industriële infrastructuur en de stand van techniek en technologie worden betrokken.

De conclusies zijn op overzichtelijke wijze gegroepeerd. Het artikel is vlot leesbaar, duidelijk geïllustreerd en geeft in kort bestek (17 blz.) een bijzonder interessant inzicht in geostrategie, politiek, doctrine en gevechtskracht, evenals in macro-economische industriële en technologische aangelegenheden van NAVO en WP.

Streitkräftevergleich 1987 NATO/WP. *Wehrtechnik Special* (1987) (9); TDCK-reg. ZTS 22003.

ir. G. M. VANDER LAAN, bgen ts